

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van een bijzonder proces, een gebiedsproces dat bottom-up ontstond, gestimuleerd door de komst van de onderwijsmensen en met hen vele studenten. De studenten hebben in de afgelopen vijf jaar vele onderzoeken gedaan en daarbij iets losgemaakt in het Groninger Westerkwartier. Ontwapenend stelden zij vragen, brachten zij reflectie gang; wat wil je eigenlijk met dit mooie gebied? Dat het nu borrelt van de ideeën naar het Plattelandshuis toe is mede door hen veroorzaakt!

In de afgelopen jaren is de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de Agrarische Natuur Verenigingen verdiept maar ook verbreed. Er kwamen tal van nieuwe onderwerpen, mensen en organisaties bij. Zo raakten landbouw en natuur ingebed in een breder gebiedsproces met meer draagvlak.

Dat ging niet zonder slag of stoot. Betrokkenheid en weerstand liggen dichtbij elkaar, beide zijn een teken van niet-onverschillig zijn. De kern ontdekken van ieders betrokkenheid vormde een krachtige impuls voor de samenwerking in de streek. In het Westerkwartier zijn bewoners sterk betrokken bij hun omgeving, bij het landschap en de natuur en dat laten zij zien.

Leren in het Westerkwartier was meer dan studenten een stage bieden of met een project opzadelen. Het leverde niet alleen studieresultaten op maar heeft ook in het gebied bijgedragen aan een proces van ontdekken, benoemen en bundelen van (eigen)waarden.

Naast de oogst van concrete resultaten is denk ik vooral en met name de winst dat er in ons gebied een positieve atmosfeer is ontstaan gebaseerd is op toenemend wederzijds vertrouwen. Een moeilijke discussie wordt daardoor makkelijker, een brug is eerder geslagen. Het project Brug Toekomst was hierin een belangrijke katalysator.

Typerend voor het gebiedsproces is en blijft het organisch karakter van de ontwikkeling. Zo hoop en verwacht ik dan ook dat we nu niet een boek hebben dichtgeslagen, maar dat we toegroeien naar een officiële Werkplaats, Smederij, of hoe het vertrouwensplatform maar mag heten waarin een streek elkaar breed ontmoet in gezelschap van studenten en begeleiders.

We hebben met elkaar al veel geleerd, maar....
een gebied is nooit af!

Nico Boele,
Voorzitter Werkgroep Streekinitiatief

Inhoud

	Voorwoord	
	Inleiding	6
1	Onderwijs ontmoet gebied; een chronologische terugblik	12
1.1	Hoe het allemaal begon	12
1.2	De start, een week op Allardsoog	13
1.3	De resultaten en het vervolg	15
1.4	De WSI, gezamenlijk zoeken	19
1.5	Van Studiedag naar Streekdag	20
1.6	Streekpolitiek	21
1.7	Herkenning en erkenning op de streekdag	22
1.8	Een nieuwe fase; LEADER en de stichting	25
1.9	Oogsten en verder bouwen	26
1.10	Conclusie	29
2	Betrokkenen aan het woord	32
2.1	Betekenis in het Zuidelijk Westerkwartier	32
2.1.1	Conclusie	35
2.2	Betekenis voor studenten	35
2.2.1	Conclusie	39
2.3	Betekenis voor het onderwijs	40
2.3.1	Conclusie	41
3	Resultaten en impact	44
3.1	Vraag en aanbod in de werkplaats	44
3.2	Resultaten en impact	46
3.2.1	Incubatietijd	47
3.2.2	Impact is niet lineair	48
3.2.3	Vraagarticulatie	48
3.2.4	Eigenaarschap	50
3.2.5	Ontbrekend kader	51
3.3	Conclusie	52
4	Het model nader bekeken	54
4.1	Het werkplaats model in ideaaltypische zin	54
4.2	De praktijk, knelpunten	55
4.2.1	Betrekken van onderzoeksinstituten	55
4.2.2	Interactief en interdisciplinair werken	56
4.2.3	De onmogelijke logistiek	58
4.2.4	Verankering in het onderwijs	60
4.3	Succesfactoren van het project Brug Toekomst	61
5	Conclusie	66
	Nawoord	72
	Verantwoording en dankwoord	74
	Bijlage 1 Studenten en hun onderzoeken	82
	Bijlage 2 Meerjaren vraagarticulatie thematisch	95

Inleiding

Dit boek vormt een terugblik en een analyse van een vijfjarige samenwerking van drie onderwijsinstellingen met een groot aantal betrokkenen in een plattelandsgebied, het Zuidelijk Westerkwartier. Samen met betrokkenen kijken we terug wat goed en fout ging en wat we ervan geleerd hebben. Het doel hiervan is om te kijken wat het gebied, de studenten en het onderwijs aan dit traject gehad hebben.

Het onderwijsproject werd bij aanvang in 2003 “Brug Toekomst” gedoopt en deze naam zal in dit boekje gehandhaafd blijven. Maar het model van samenwerking dat gedurende de afgelopen jaren is ontwikkeld wordt tegenwoordig in allerlei vormen ook elders toegepast onder verschillende benamingen zoals “Werkplaats”, “Kenniskloket” of “Plattelandsacademie”.

Het project Brug Toekomst had vier doelstellingen:

1. Antwoorden geven op vragen uit het gebied
2. Ervaring opdoen in samenwerking tussen onderwijsinstellingen
3. Ervaring opdoen met het laten stromen van kennis
4. Continuïteit in de relatie met het gebied

Deze vier doelstellingen zijn ook terug te vinden in de andere organisatievormen elders. Het project Brug Toekomst faciliteerde een werkplaats voor studenten om actieonderzoek te verrichten. De betrokkenheid bij het onderwerp en het gebied stond daarbij centraal; geen theoretische studies maar interactie, schakelen en anticiperen op echte onderwerpen van echte mensen.

De doelstellingen en het onderwijsmodel van het project Brug Toekomst zullen hier geëvalueerd worden. Al snel na de start gebeurde er meer in het Zuidelijk Westerkwartier dan wat onder het project Brug Toekomst geschaard kan worden. Er vond tegelijkertijd, en nauw verbonden, een autonoom gebiedsproces plaats, waarin een netwerk voor streekontwikkeling ontstond. Alvorens dit allemaal uit te diepen in de hoofdstukken, introduceren we daarom eerst het gebied waar het project plaatsvond, wie erbij betrokken waren en hoe het project in zijn werk ging.

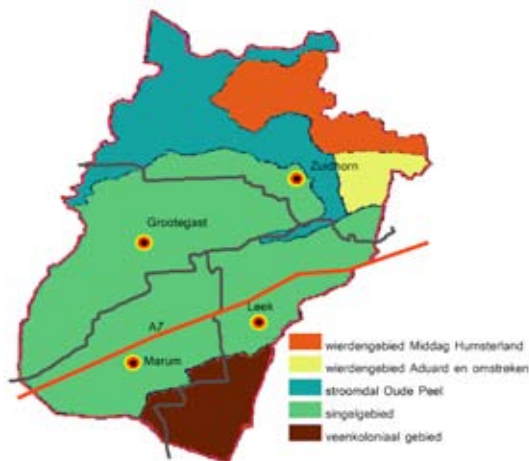
Het Zuidelijk Westerkwartier

Het Zuidelijk Westerkwartier (ZWK) is het meest zuidwestelijke deel van de provincie Groningen en grenst aan de provincies Drenthe en Friesland. Het deel onderscheidt zich van de rest van de provincie omdat het een kleinschalig landschap heeft met onder andere houtsingels, poelen en petgaten. Het Raamwerk voor landinrichting van het

Archief Daan van der Linden / Ariën Bakken

Zuidelijke Westerkwartier (1989) heeft de verkaveling van het gebied grotendeels intact gelaten. Het Raamwerk was een speciaal aangepast landinrichtingsplan dat ontwikkeld werd nadat boeren in de jaren zeventig een integraal ruilverkavelingsplan hadden tegengehouden. Met het in de tachtigerjaren ontwikkelde Raamwerk konden op basis van vrijwilligheid werken worden uitgevoerd. Het Raamwerk heeft de verbetering van de waterhuishouding mogelijk gemaakt, de wegenstructuur is op een aantal plaatsen verbeterd en tevens zijn diverse vrijwillige kavelruilen uitgevoerd.

De kleinschaligheid is grotendeels behouden gebleven. Het bodemtype betreft zandgrond, veen en venige gronden in de laag gelegen gebieden tussen zandruggen. Het noordelijk deel van het gebied bestaat uit klei op veen en kleigronden. De dorpen zijn voornamelijk gelegen op de relatief hooggelegen zandruggen (gasten). De elzensingels, die vooral op de van zuidwest naar noordoost gelegen zandruggen voorkomen, verdelen het land in kleine percelen en geven een beeldbepalende invulling aan het landschap. Het zuid-oosten van het ZWK is een hoogveenontginningsgebied. Een groot aantal wijken – die oorspronkelijk gebruikt zijn voor de afwatering en afvoer van turf – zijn daar nog aanwezig (o.a. Jonkersvaart). Het grondgebruik is hoofdzakelijk grasland ten behoeve van de rundveehouderij. Daarnaast zijn akkerbouw, andere veehouderij, boomkweek en tuinbouw aanwezig. Het ZWK is rijk aan natuureservaten en natuurbeheersgebieden. De bedrijfsgrootte is (historisch) kleiner dan in andere delen van de provincie Groningen.

Er zijn in het ZWK relatief veel agrarische bedrijven die geen volledig gezinsinkomen opleveren. Net als elders in het land neemt het aantal boeren in het gebied af. Deze afname is hoger dan het Nederlands gemiddeld. Dit wordt mede veroorzaakt door de kleinschaligheid en gebrek aan opvolging. Het landschap en natuurbeheer vormen een bron voor verbreding van de bedrijfsactiviteiten. De relatie landbouw-natuur is hiermee sterk in ontwikkeling.

Het Zuidelijk Westerkwartier wordt in 2003 als gebied gekozen voor het onderwijsproject omdat er al een ‘gebiedsproces’ gaande is. Dit ‘gebiedsproces’ concentreert zich voornamelijk rondom natuurbeheer en landschapsonderhoud. De gebiedspartijen die hierbij centraal staan zijn terreinbeherende organisatie Staatsbosbeheer en twee Agrarische Natuur Verenigingen (ANV). Zij hebben elkaar gevonden in een gezamenlijke zorg voor het landschap. Hun samenwerking in verschillende delen van het Zuidelijk Westerkwartier vormt de basis voor de samenstelling van de stuurgroep Brug Toekomst. Deze organisaties zijn tevens de formele opdrachtgevers tijdens het eerste jaar terwijl de andere organisaties, zoals de overheden, in de stuurgroep informeel betrokken zijn. Vanaf het begin vormen Nico Boele van Staatsbosbeheer, Jan Veenstra van ANV de Eendracht en Fokke Dijkstra van ANV Boer en Natuur de belangrijkste betrokkenen als formele opdrachtgevers. Daarnaast zijn bij aanvang in de stuurgroep Brug Toekomst betrokken, Hiske Galema van de Provincie Groningen, Harmke van der Sluijs van de Gemeente Grootegast en Mieneke Bijlsma, een plattelandsondernemster Van 2003 tot en met 2007 vinden de ontwikkelingen hoofdzakelijk in het Zuidelijke deel van het Westerkwartier plaats. Vanaf 2008 verbreedt het onderwijsproject zich naar het hele Westerkwartier.

Het onderwijsproject Brug Toekomst

Het project Brug Toekomst ontstaat in 2003 uit de wens van de Raad van Bestuur van Wageningen Universiteit om samenwerking tussen de fuserende onderwijsinstellingen Van Hall Instituut, Larenstein en Wageningen Universiteit en de DLO onderzoeksinstituten te bevorderen. Kennisdoorstroom is hierbij het doel, tussen de instellingen en naar de praktijk. Het middel is actieonderzoek, waarbij studenten interactief en interdisciplinair onderzoek doen, in opdracht van en samen met betrokkenen in het Zuidelijk Westerkwartier. Hoewel de DLO onderzoeksinstituten in de vorm van Alterra in het eerste jaar betrokken zijn, bestaat Brug Toekomst vooral uit de samenwerking tussen de docenten van drie onderwijsinstellingen. Vanuit Van Hall is Ariën Baken betrokken. Vanuit Larenstein is eerst Eddy Hesselink en is later Daan van der Linde betrokken. Vanuit Wageningen Universiteit zijn

Simon Oosting en Jifke Sol betrokken. Jifke Sol is projectleider, later vanuit haar eigen bureau. In het eerste jaar is er ook een bestuurlijke begeleidingsgroep vanuit het bestuur van de Wageningen Universiteit.

In het eerste jaar doen 7 studenten interactief en interdisciplinair als groep onderzoek in het Zuidelijk Westerkwartier onder auspiciën van de Stuurgroep Brug Toekomst. Na het pilot jaar krijgt het project een driejarig vervolg, wederom gefinancierd vanuit Wageningen Universiteit, waarna in het laatste jaar de financiering uit het LNV programma Regionale Transitie komt. In vijf jaar tijd vinden er 29 onderzoeken plaats, waarbij 50 studenten betrokken zijn. De onderzoeken variëren van individuele afstudeeropdrachten tot duo-onderzoeken of groepsonderzoeken tot 6 studenten. De meeste studenten zijn uit Nederland afkomstig uitgezonderd een Roemeense studente en een internationale groep via het Van Hall Instituut in 2005 (zie voor een overzicht Bijlage 1).

De vragen die de stuurgroep Brug Toekomst en later de WSI articuleert vormen de basis voor de studenten om mee aan de slag te gaan. Het onderwijsproject adverteert met voorbeeld onderwerpen en vragen binnen de instellingen om studenten te werven. Waar een vraag uit het gebied aansluit bij de interesse en studierichting van een student ontstaat een match. Niet alle vragen worden zodoende beantwoord. Bovendien variëren de vragen uit het gebied in bruikbaarheid en concreetheid voor het doen van onderzoek. De studenten zijn samen met hun instellingsbegeleiders verantwoordelijk voor het omvormen van de vraag in een onderzoeksvraag. De betrokken docenten of andere medewerkers binnen de instellingen zijn de officiële begeleiders van de studenten en zien toe dat het onderzoek een bepaalde kwaliteitsstandaard heeft en voldoet aan de normen van de betreffende studie. De stuurgroep Brug Toekomst en later de WSI heeft een coachende rol. Zij coacht de studenten door advies tijdens tussentijdse terugkoppeling in vergaderingen, zij helpt de studenten met het vinden van de juiste personen of organisaties en zij geeft informatie in de vorm van bijvoorbeeld interviews. Daarnaast neemt zij de resultaten in ontvangst tijdens een jaarlijkse streekdag, die zijn gehouden in 2004, 2005 en 2006).

De WSI

Na het eerste jaar ontstaat uit de Stuurgroep Brug Toekomst een netwerk welke zich Werkgroep Streek Initiatief noemt, afgekort WSI. De WSI neemt de coach rol van de Stuurgroep over en ontwikkelt zich daarnaast als gebiedsplatform. De WSI wordt gevormd door individuen

die zich allen op persoonlijke titel betrokken voelen bij het gebied. Het is een open netwerk dat voortdurend van samenstelling verandert maar in zijn algemeenheid bestaat de WSI uit vertegenwoordigers van belangenorganisaties en overheden, uit ondernemers en individuele belangstellenden en uit de docenten van de onderwijsinstellingen. Voorzitter en boegbeeld is Nico Boele van Staatsbosbeheer, daarnaast blijven de Agrarische Natuurverenigingen een stabiele factor. Naast het coachen van studenten ontwikkelt de WSI een gebiedsspoor waarin 'verbinden en doorgeven' centraal staat. Een belangrijk instrument hiervoor is het 'rondje veld' waarbij men elkaar bijpraat over wat er gaande is en waarbij men aanknopingspunten zoekt voor samenwerking, projecten en nieuwe allianties. De docenten uit de onderwijsinstellingen zijn in dit proces een belangrijke steunpilaar als coach, als procesbegeleiders.

Hoofdstuk 1 blikt terug om chronologisch op een rijtje te zetten hoe elke stap gezet werd door het onderwijs en door het gebied en hoe verschillende processen ontstonden en door elkaar liepen.

Vervolgens komen in hoofdstuk 2 de betrokkenen aan het woord om vanuit de onderwijsinstellingen, vanuit de studenten en vanuit de gebiedsbetrokkenen de betekenis van het project te duiden. De procesmatige resultaten van het project komen hier aan bod.

In hoofdstuk 3 bekijken we de onderzoeksresultaten van het project. De onderzoeklijnen, de onderzoeksresultaten en de impact komen aan bod. De onderzoeken hebben impact gehad, maar zelden tot concrete acties geleid. De verschillende oorzaken hiervan passeren de revue.

Vervolgens reflecteren we in hoofdstuk 4 terug op de doelstellingen en het ontwikkelde model om onze lessen te trekken en adviezen voor de toekomst te formuleren. We sluiten af met een conclusie en een nawoord.

1 Onderwijs ontmoet gebied; een chronologische terugblik

Er is veel gebeurd in de vijf jaar waarin onderwijsinstellingen samenwerkten met het Zuidelijk Westerkwartier. Dit hoofdstuk blikt daarom terug om chronologisch op een rijtje te zetten hoe elke stap gezet werd en hoe verschillende processen ontstonden en door elkaar liepen. Het verhaal wordt grotendeels in de tegenwoordige tijd verteld. De achtergrond van de geïnterviewden staat vermeld in de Verantwoording.

1.1 Hoe het allemaal begon

Wat begon als een pilotproject van 1 jaar groeide uit tot een langdurige samenwerking tussen onderwijs en gebied. De afgelopen vijf jaar hebben heel wat studenten het Zuidelijk Westerkwartier en haar bewoners leren kennen. Studenten van drie verschillende groene onderwijsinstellingen deden onderzoek naar vragen uit het gebied.

Voordat in januari 2004 de eerste studenten groep in het Zuidelijk Westerkwartier arriveerde, hadden de onderwijsinstellingen er al een jaar aan voorbereiding op zitten. Het pilotproject werd in 2002 geboren uit de wens van de Raad van Bestuur van Wageningen Universiteit om samenwerking te stimuleren tussen de instellingen van Van Hall Instituut, Larenstein en Wageningen Universiteit. Deze instellingen waren bezig met een fusie waarbij het belangrijk was dat ook docenten en onderzoekers elkaar leerden kennen.

Op een workshop in oktober 2002 ontstond het projectidee “Een brug naar de toekomst” met als doel de samenwerking te stimuleren op het gebied van kennisdoorstroming. Zo zou een blijvende structuur van samenwerking geschapen worden tussen onderwijsinstellingen onderling en tussen onderwijs en de Wageningen onderzoeksinstituten. Het project idee “Een brug naar de toekomst” viel onder het thema “Nieuwe Landbouw”; een landbouw die aansluit bij de wensen uit de samenleving en die zich kenmerkt door samenwerking tussen partijen.

Gedurende het voorjaar van 2003 werd een projectplan geschreven over kennisdoorstroming rond interactief en gebiedsgericht werken. Het project kende drie doelen:

1. Antwoorden geven op vragen uit het gebied
2. Ervaring opdoen in samenwerking tussen Van Hall Instituut, Larenstein en Wageningen Universiteit
3. Ervaring opdoen met het laten stromen van kennis richting studenten tot uiting komend in de kwaliteit van antwoorden voor het gebied

Ariën Baken

In het najaar van 2003 zocht het projectteam een gebied. Verschillende mogelijke gebieden passeerden de revue waaronder het Zuidelijk Westerkwartier. Hier zijn Agrarische Natuur Verenigingen (ANV) actief en is er al nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer rondom natuurbeheer en landschap. Ariën Baken, docent aan Van Hall en zelf actief in een ANV aldaar hield een warm pleidooi voor het Zuidelijk Westerkwartier.....

“Het geheim is dat ik als vrijwilliger bij een tuin met oude cultuurgewassen betrokken was in Bakkeveen en ik zag de bui al hangen, de Peel, dat combineert deze jongen niet met de tuin!”
[Ariën Baken].

Eind 2003 valt de beslissing ten gunste van het Westerkwartier. Een stuurgroep uit het gebied zal de studenten begeleiden. De stuurgroep Brug Toekomst bestaat uit vertegenwoordigers van de Agrarische Natuur Verenigingen De Eendracht en Boer & Natuur, Staatsbosbeheer, Gemeente Grootegast, Provincie Groningen en een plattelandsonderneemster. In december 2003 hebben zich ook zeven studenten aangemeld verdeeld over de drie onderwijsinstellingen.

1.2 De start, een week op Allardsoog

In januari 2004 arriveren de studenten van de onderwijsinstellingen in het gebied. Een week lang werken ze vanuit het Natuurvriendenhuis Allardsoog (NIVON) – randje Zuidelijk Westerkwartier – aan de start van hun afstudeerproject. Het is een pilot, een gezamenlijk leren en een zoekproces; voor zowel de studenten, de begeleiders als de stuurgroep Brug Toekomst. Wie gaat wat onderzoeken? Welke vragen zijn er in het gebied? Wat is interactief en participatief onderzoek doen? Waar ligt de scheiding tussen individuele afstudeerprojecten en gezamenlijke verantwoordelijkheid als onderzoeksgroep? Niet alles is nog uitgekristalliseerd en er zijn verschillende verwachtingen over het project.

De onduidelijkheid leidt eerst tot onzekerheid en irritatie bij de studenten. Maar gaande de week komt er meer duidelijkheid. Bob ten Hoope, een onafhankelijk procesbegeleider speelt een belangrijke rol in het verduidelijken en het geven van vertrouwen aan de studenten. De belangrijkste dag die week is de startbijeenkomst op donderdag 22 januari, waar de studenten de stuurgroep Brug Toekomst en extra genodigden uit het gebied ontmoeten. Tijdens deze middag worden de ANV's en Staatsbosbeheer de officiële opdrachtgevers van de studenten terwijl de andere belanghebbenden in de stuurgroep Brug Toekomst betrokken blijven. Bovendien krijgen de studenten veel informatie tijdens

de workshops die zij hebben voorbereid, waarbij zij in drie thematische groepen het gesprek aangaan met de aanwezigen. Deze thema's zijn:

- Verbrede landbouw en agrarisch natuurbeheer
- Gebiedsontsluiting en recreatie
- Samenwerking

De studenten schrijven later in hun procesverslagen dat zij onder de indruk zijn van deze middag en het enthousiasme in het gebied:

“Door het enthousiasme en de grote bereidwilligheid van de genodigden, bleek deze dag voor iedereen zeer waardevol”.

“Afsluitend was er een borrel en ik werd gewoon helemaal enthousiast door de WIL van de lokale bevolking!”.

De week in het Zuidelijk Westerkwartier blijkt vruchtbaar. De studenten leren elkaar en het gebied kennen. Er ontstaat in het gebied draagvlak voor deze onderzoekers. De studenten krijgen een idee van hoe ze als projectgroep kunnen functioneren en geven een projectstructuur vorm. Daarnaast ontwikkelen ze ideeën over wat ze als zelfstandige afstudeeropdracht kunnen gaan doen binnen een algemene vraagstelling die is geformuleerd;

Hoe kunnen boeren boer blijven, de kwaliteiten van het landschap verder ontwikkeld worden en de leefbaarheid van het gebied versterkt worden?

1.3 De resultaten en het vervolg

Het hele voorjaar van 2004 doen de studenten onderzoek in en met het gebied. Verschillende weken verblijven zij op Allardsoog om vanuit daar mensen te interviewen, vergaderingen te bezoeken en workshops te organiseren. Thematisch beslaan de studenten met hun individuele onderzoeksvragen de onderwerpen uit de algemene vraagstelling (bijlage 1 geeft een overzicht van de onderzoeken).

Na de startweek zijn er veel contacten in het gebied en zijn er twee tussentijdse ontmoetingen met de stuurgroep Brug Toekomst voor begeleiding.

“Vaak gingen we met zijn drieën tegelijk iemand interviewen en had ieder zijn eigen vragen. En we overlegden dat regelmatig met elkaar. We hadden zo nu en dan overleg met de stuurgroep Brug Toekomst en dan moesten we verantwoording afleggen over wat we aan het doen waren” [Irene van Dorp].

Op 28 juni 2004 presenteren de studenten de onderzoeksresultaten aan het gebied. De studiedag trekt zo'n 40 externe bezoekers, in totaal zijn er 60 mensen. De dag vormt de afsluiting van het veldwerk en vormt voor de studenten een eerste spannende confrontatie met de analyse van wat zij hebben verzameld. De conclusies en aanbevelingen worden goed ontvangen.

“Het brainstormen en de bijeenkomsten in het eerste jaar vond ik heel waardevol. Hoe je dat allemaal in schema's kunt zetten, zij kunnen dat zo goed verhelderen. En er werd volop nagediscussieerd na afloop van die presentaties.” [Fokke Dijkstra].

“Ik was erbij in juni 2004. Er was goede PR voor gemaakt en de streekbladen schreven erover.” [Tineke Algra].

De pilot is klaar. Er zijn 6 individuele studentenrapporten in de maak, er ligt een samenvattend project rapport en er is een korte film gemaakt als terugblik op de studiedag.

“Ja de scriptie had ik toen bijna af. Ik vond het een hele leuke periode. Ik was hier nieuw dus ik kon me er mooi op storten en ik vond het gebied heel leuk, de mensen heel aardig. Ik was ook ontzettend gemotiveerd en heb er heel veel tijd ingestoken.” [Irene van Dorp].

Archief Daan van der Linde / Arén Bakken

Maar het succes smaakt naar meer en zowel de gebiedsbetrokkenen als de onderwijsbetrokkenen willen de samenwerkingsrelatie voortzetten blijkt tijdens de evaluatie in september 2004. Positieve punten uit de evaluatie zijn, de groeiende samenwerking binnen de stuurgroep Brug Toekomst, het enthousiasme en gezamenlijk verantwoordelijkheidsgevoel, de verdeling in deelonderzoeken en de verbredingsmogelijkheden voor plattelandsontwikkeling in het Zuidelijk Westerkwartier. Als negatieve punten worden genoemd, de onduidelijkheid in doelen en wensen, onvoldoende concrete aanbevelingen, en de gebrekkige voorbereiding (op de onderwijsinstellingen) van de studenten op interactief werken.

Vanuit de onderwijsinstellingen zijn er financieringsmogelijkheden voor een vervolgproject. Samen brengt men in kaart, welke onderzoeksvragen nog niet onderzocht zijn of nieuw opgekomen zijn. Vervolgens beslist de stuurgroep Brug Toekomst in oktober dat zij voor fase II van het project gaat en is er in november nog een bijeenkomst om het vervolg voor te bereiden. Er komt een vierde doelstelling bij de oorspronkelijke drie doelstellingen (zie 1.1.); de continuïteit in de relatie met het gebied.

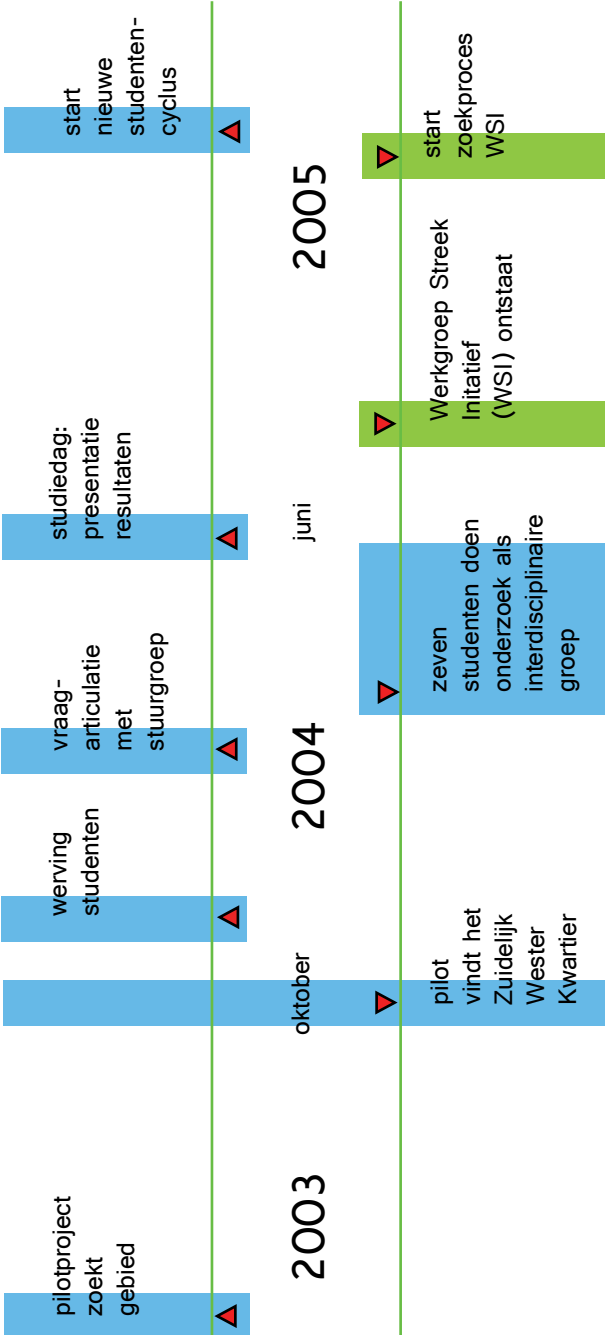
Tijdens dit najaar ontstaat het idee om de stuurgroep Brug Toekomst breder te zien dan tot nu toe in haar rol als begeleider van het onderwijs. De evaluatie in de stuurgroep Brug Toekomst liet zien dat er een groeiend enthousiasme voor samenwerking was. Tijdens de studiedag hadden zich nieuwe mensen als belangstellend aangemeld. De studenten deden in juni de aanbeveling dat een streekplatform het gebiedsproces zou kunnen ondersteunen. Tijdens een workshop in november ontstaat de naam Werkgroep Streek Initiatief Westerkwartier, al gauw afgekort als WSI. De onderwijsbetrokkenen steunen deze ontwikkeling en faciliteren waar mogelijk.

figuur 1. Samenvatting 2003 en 2004

“Dat was het moment waarop we zeiden, we maken een Werkgroep Streekinitiatief Westerkwartier. En toen duurde het nog wel twee jaar, voordat het echt ging lopen.” [Jifke Sol].

De groep is enerzijds bij elkaar gekomen om studenten te begeleiden en wil anderzijds een gebiedsplatform worden, de rol van begeleidingsgroep is duidelijk maar die van gebiedsplatform nog niet, die ontwikkelt zich langzaam.

“Dat kwam omdat de groep bij elkaar kwam voor de begeleiding van studenten. En toen duurde het een hele poos, tot maart, voordat wij een nieuwe groep studenten hadden.” [Simon Oosting].

1.4 De WSI, gezamenlijk zoeken

In maart 2005 komt de Werkgroep weer bij elkaar voor de nieuwe lichting studenten. Maar zij komt nu dus ook bij elkaar als gebiedsplatform. De eerdere duidelijke rol is verbreed. Hoe een platform te zijn is een gezamenlijk zoekproces. Wat kan de Werkgroep betekenen en doen? Is ondersteuning van zo'n netwerk niet ook noodzakelijk?

De eerste ondersteuning, zij het op vrijwillige basis, komt van binnen uit. Irene van Dorp, student in 2004 en daarna afgestudeerd, wordt secretaris van de Werkgroep.

"Als student was ik er vaak bij, ook namens de andere studenten, omdat ik in de provincie Groningen woonde. Ik had nog geen werk, en toen vroeg Nico wil je niet de secretaris worden van de Werkgroep? Toen heette het intussen al de WSI. Dat vond ik natuurlijk waanzinnig. Dus toen heb ik dat een tijd gedaan, notulen maken, stukken verzamelen, rondsturen." [Irene van Dorp].

Vanuit het gebied verandert de relatie met het onderwijs omdat er een gebiedsdoelstelling bij komt. Vanuit het onderwijs verandert de situatie ook. In het eerste pilot jaar waren er veel extra uren beschikbaar voor begeleiding van de groep studenten in interactief en interdisciplinair werken. In het tweede jaar is de financiering vanuit het onderwijs een stuk magerder. Bovendien is het steeds weer onvoorspelbaar welke studenten zich aanmelden en waar hun interesse naar uit gaat.

"In het eerste jaar lukte het goed met heel veel begeleiding, ook van anderen erbuiten. Het tweede jaar waren het ook allemaal studenten die een heel praktisch onderwerp wilden." [Simon Oosting].

Het jaar 2005 komt in het teken te staan van de gebiedsdoelstelling, het gebiedsproces, de netwerkfunctie van de Werkgroep. Het kost veel tijd en energie om met elkaar duidelijk te krijgen wat de Werkgroep is en wil. De studenten, die minder gericht waren op interactief onderzoek doen en daarin ook minder ondersteuning konden verwachten, vonden het soms moeilijk aansluiting te vinden bij de Werkgroep.

"Het was een beetje vechten om aandacht" beamen de studenten Thijs Bergsma en Jan Bosch die in 2005 onderzoek deden naar vrijkomende agrarisch bebouwing.

Irene van Dorp zag als ex-student dat het voor de nieuwe studenten moeilijker werd.

"Ondertussen was er ook een heel intern proces op gang gekomen van wat willen we nou eigenlijk? Daar kwam dan een nieuwe groep studenten die ook wat moest. En de vergaderingen duurden heel erg lang, we zaten echt dagdelen te vergaderen en de studenten kwamen als laatste agendapunt." [Irene van Dorp].

1.5 Van Studiedag naar Streekdag

In juni 2005 wordt er weer een dag georganiseerd door de betrokken docenten in samenwerking met leden van de WSI om de onderzoeksresultaten terug te koppelen aan belangstellenden. Net als het proces van verbreding in de Werkgroep vindt ook verbreding plaats op deze dag, herkenbaar in de naamsverandering van Studiedag naar Streekdag. De streekdag staat niet alleen in het teken van de onderzoeksresultaten maar is ook een dag om met een groter publiek te brainstormen over de toekomst van het gebied en de werkgroep. De workshops leveren nieuwe betrokkenheid en legitimatie op voor de werkgroep.

"De streekdagen waren heel belangrijke mijlpalen, daar bruiste het werkelijk van de energie." [Frans Traa].

De streekdag levert inzicht op in de sterkten en zwakten van initiatieven in het Zuidelijk Westerkwartier en waar initiatieven vastlopen. Ze levert ook gedachten op over de wenselijke en onwenselijke activiteiten van de werkgroep en de structuur die voor de activiteiten nodig is. Ergens in dit jaar ontstaat ook een logo voor de werkgroep, als teken dat het steeds duidelijker een zelfstandige groep aan het worden is.

"Op het eerste rapport in 2004 staan nog 6 logo's van 6 organisaties en later is dat 1 logo geworden. Dit is gewoon een zelfstandige groep. Het eerste punt op de agenda is steeds geweest, wat willen we met het gebied, wat doen we met zijn allen, hoe kunnen we daaraan werken." [Ariën Baken].

De werkgroep WSI wil gebiedsontwikkeling stimuleren van onderop. Maar de WSI bestaat uit mensen die op persoonlijke titel en vrijblijvend deelnemen. Niemand is bij machte tijd en energie te steken in het trekken van initiatieven of projecten, hoewel geconstateerd wordt dat "initiatieven vastlopen in de fase waarin ze juist moeten wortelen" (Streekdag 2005). Een gebiedscoördinator, betaald en aangesteld als trekker, aanjager en facilitator, wordt node gemist.

“Ik vind dat het gebied gefaciliteerd had moeten worden, vanuit de gemeenten en provincie. Door de DLG of een zelfsturende professional, dat maakt niet uit. Je kunt niet verwachten dat iemand die risico’s en verantwoordelijkheden op zich neemt als vrijwilliger. We hebben ook een heel aantal keer gezegd, er moet een gebiedsmakelaar komen. Volgens mij was het op een gegeven moment zo helder als wat, het gebied had een coördinator nodig, een secretariaat en een loket.” [Marjolein van Dijk].

Ondertussen leveren de studenten praktisch adviezen op. Een van de meest genoemde onderzoeken vindt in dit jaar plaats. George Beentjes en Arjen Wibbens zoeken uit hoeveel organisch restmateriaal het landschapsonderhoud genereert en welke mogelijkheden dit geeft om groene energie op te wekken.

“Het eerste en het tweede jaar waren het intensiefste met studenten, over energie en over houtkachels bijvoorbeeld. Je bent er zelf ook mee bezig en zij hebben het uitgezocht. Op dat moment was er urgentie voor die vragen.” [Fokke Dijkstra].

1.6 Streekpolitiek

Het is intussen 2006 en er is nog geen zicht op een betaalde coördinator. De WSI ontwikkelt zich langzaam als netwerk, twee stappen vooruit en een stap terug. Er is een ambivalente – historisch bepaalde – houding ten opzichte van ‘de overheid’. Er zitten in de WSI ook mensen die werkzaam zijn bij zowel de provincie als de gemeente Grootegast. De provincie draagt financieel bij aan het onderwijsproject zodat huur van ruimte, post en koffie betaald kan worden. Maar aan de andere kant ontmoet de WSI weerstand en weinig betrokkenheid. Verzoeken voor een streekcoördinator bij de Stuurgroep West, waarin de vier gemeenten en de provincie samenwerken, worden afgewezen. Uiteindelijk vertrekt de provinciale vertegenwoordiger uit de WSI omdat deelname als belangentegenstelling wordt ervaren. Hoe meer de WSI een factor van betekenis wordt als gebiedsplatform hoe moeilijker de relatie met ‘de overheid’ wordt.

“We moesten ons eerst bewijzen, zij dachten wat hebben we aan die club, vanaf het begin was er een strijd tussen overheid en de WSI. De WSI was een beetje aan het opboksen en had ook wel de neiging om te zeggen: ze moeten ons niet.” [Irene van Dorp].

“Het was soms moeilijk met de overheden. Als ik zeg ‘overheden’ dan bedoel ik de dingen die we hebben aangekaart bij gemeenten en

provincie waar niet goed naar werd gekeken of geluisterd.” [Tineke Algra].

Maar ondertussen gebeurt er toch van alles en komen ‘gebied’ en ‘overheid’ elkaar continu tegen. In het voorjaar van 2006 denken leden van de werkgroep bijvoorbeeld mee over het Loket Levende Dorpen van de provincie Groningen. De provincie begint tevens met het schrijven van het Provinciaal Meerjaren Plan (PMJP) voor het landelijke gebied, waar leden van de werkgroep namens hun eigen organisaties hun inbreng hebben. Er komt een delegatie van Staatsbosbeheer en het Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Voedselkwaliteit om te kijken hoe de WSI functioneert. Via Petra Derkzen, van de Wageningen Universiteit, vindt uitwisseling plaats met een Europees netwerk voor lokale plattelandsontwikkeling (afgekort ENLDT), de eerste keer in Zweden. En Irene van Dorp is in 2005 als beleidsmedewerker bij de provincie Groningen aan de slag gegaan.

En er zijn weer nieuwe studenten die in deze dynamiek voor zichzelf een plaats moeten zien te vinden. De WSI heeft, zoals ook in voorgaande jaren, een sessie gedaan waarin weer nieuwe vragen zijn gearticuleerd en voor elk van de studenten wordt een coach aangewezen met affiniteit met het onderwerp. De studenten opereren nog minder dan in voorgaande jaren als een groep. Ze beginnen in verschillende maanden, komen ook van een niet-groene onderwijsinstelling voor een stage of doen een internationale studie. Niettemin doen ze allemaal hun onderzoek of stage in en met het gebied en werken de studenten en de WSI toe naar het jaarlijks hoogtepunt; de streekdag.

1.7 Herkenning en erkenning op de streekdag

De streekdag wordt elk jaar groter van opzet. In 2006 krijgt het de titel “Het Westerkwartier in zijn elementen”. Bij de onderwerpen van de studenten zoekt men passende projectinitiatieven zodat gecombineerde praktijk-onderwijs workshops ontstaan rond de vier elementen aarde, water, lucht en vuur. In het verslag van die dag staat:

Vanaf 12 uur ’s ochtends op 15 juni 2006 liepen de organisatoren van de streekdag zenuwachtig rond door de zaal van de Vrijborg. Alles was geregeld. Het zag er goed uit maar toch liep de spanning op. “Straks komen er misschien maar tien mensen. Ik houd mijn hart vast!” verzuchtte Nico Boele, voorzitter van de WSI. Er waren op de dag uiteindelijk ongeveer 90 mensen, een mooie opkomst.

De middag begint met Westerkwartierse cultuur, door Gert Sennema,

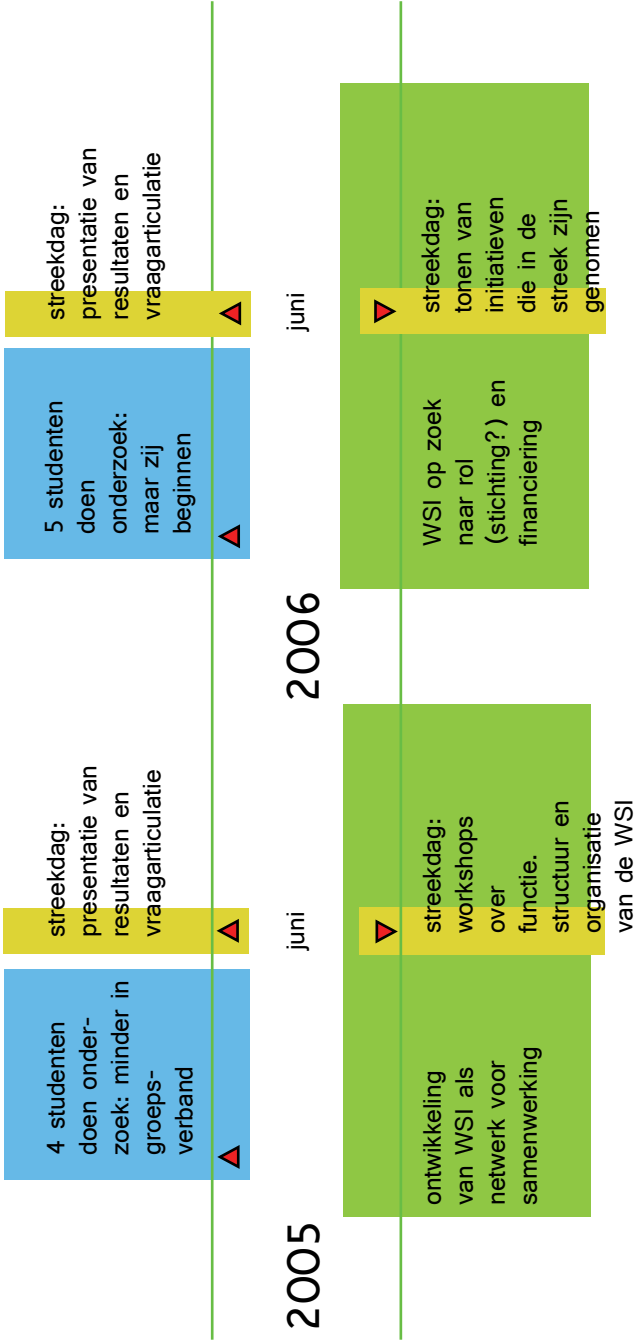
figuur 2: samenvatting 2005-2006

beeldend kunstenaar uit de streek. Hij zet aan de hand van persoonlijke verhalen, een liedje en een beeld uit lokaal populierenhout, de Westerkwartierse identiteit neer. Ingetogen, bescheiden, wilskrachtig, af te lezen aan het landschap, de dorpen, de muziek en de streektaal. Dit beeld ontmoet herkenning bij de bezoekers. En dit beeld wordt bevestigd door het onderzoek van Martine van Loon naar de identiteit en het imago van het Westerkwartier. Toerisme biedt kansen voor het gebied. Zij doet aanbevelingen voor hoe het gebied zich kan positioneren, uitgaande van de sterke punten. De gemeenten hebben hierin al een eerste stap gezet. Tijdens de streekdag presenteren zij hun gezamenlijke toeristische kaart aan bestuurders. Ook de andere workshops, over platteland vernieuwing, over ruimte aan water en over biomassa worden goed bezocht. Maar op de streekdag van 2006 wordt de Westerkwartierse identiteit aangeraakt en het betreffende onderzoek en deze dag komen in tal van gesprekken en notulen terug als een belangrijke mijlpaal.

“Heel veel rapporten hebben bijgedragen aan een groeiend bewustzijn en aan een ontwikkelingsproces in de streek. Daarom zijn veel resultaten niet terug te vinden in de rapporten. Maar ze hebben bijgedragen aan het groeien van de constructieve atmosfeer, van de bereidheid tot samen werken. Zo’n streekdag genereerde een geweldige hoeveelheid energie!” [Nico Boele].

Binnen de WSI echter, komt in het najaar de discussie over de rol van de WSI weer naar boven. Albert-Jan Zijlstra en Marjolein van Dijk zijn als leden van de WSI bezig met het opstellen van een organisatieplan en de stagiaire Arne Visser schrijft een communicatieplan. De discussie over ‘wat willen we en wat kunnen we’ leidt tot een “roerige bijeenkomst” aldus de notulen van september 2006. Er zijn leden die het gebrek aan concrete actie uit de WSI als storend ervaren. Zij willen een organisatorische stap zetten richting de mogelijkheid om als WSI activiteiten te initiëren. Bijvoorbeeld door de oprichting van een stichting. En er zijn leden die gericht zijn op de pure netwerkfunctie, in alle vrijblijvendheid. Zij schrikken terug voor elke vorm van institutionalisering die de coöperatieve sfeer en het brede gebiedsproces in de weg kan zitten. Dan komt ook eindelijk ondersteuning voor plattelandontwikkeling binnen handbereik.

“En toen er eindelijk de mogelijkheid kwam om er een LEADER actie groep van te maken was dat een geschenk uit de hemel.” [Irene van Dorp].

1.8 Een nieuwe fase; LEADER en de stichting

In het kader van nationaal en Europees plattelandsbeleid is de provincie in 2006 en 2007 bezig met het opstellen van een Provinciaal Meerjaren Plan (PMJP) voor de periode 2007 -2013. Vanuit Europa is er in die periode geld beschikbaar voor plattelandsontwikkeling van onderop, bekend onder de naam LEADER. Dit soort subsidie bestaat al sinds midden jaren negentig, maar was niet eerder beschikbaar voor het Westerkwartier. Het gebied moet zelf actie ondernemen om zichzelf kandidaat te stellen. Vervolgens moet het gebied een Actieplan met gebiedsdoelstellingen schrijven en een Lokale Actie Groep (LAG) samenstellen welke projecten, passend binnen deze doelstellingen, gaat beoordelen en ondersteunen.

Eind 2006, begin 2007 zijn er gesprekken tussen de WSI en de provincie Groningen over hoe de WSI een LAG kan worden. Op 1 maart sluit de 'call for proposals' en in de vergadering van 15 februari 2007 keurt de WSI de brief goed waarin zij zich kandidaat LEADER gebied stelt. In dezelfde vergadering constateert men dat er voldoende schrijverscapaciteit in de WSI aanwezig is om het Actieplan te kunnen schrijven. Hiervoor wordt een kernteam samengesteld met WSI leden, Marjolein van Dijk, Fokke Dijkstra, Johannes van der Veen, Edward Mackenzie, Frans Traa en Geert Zijlstra en vanuit de provincie werken Irene van Dorp en Bart Bagerman er aan mee. In het tijdsbestek van een paar maanden ligt er een Actieplan voor het Westerkwartier.

De oprichting van de LAG echter, leidt opnieuw tot existentiële vragen. Moet de WSI opgaan in de LAG, of moet de LAG uit de WSI gevormd worden zonder dat de WSI verdwijnt? Wat zijn de rollen en verantwoordelijkheden van beide dan? De uitkomst van deze discussie brengt helderheid.

- De WSI blijft bestaan als vrijblijvend netwerk voor het verbinden en doorgeven van ideeën en initiatieven en voor het ontvangen van studenten
- De LAG bestaat uit gemeentelijke bestuurders en uit vertegenwoordigers van maatschappelijke sectoren (landbouw, cultuurhistorie, recreatie enzovoort). De LAG leden voor deze sectoren komen overwegend uit de WSI.
- Er wordt een Stichting WSI opgericht, met als doel de werkgroep te ondersteunen.

"De stichting WSI staat los van de WSI als netwerk. Want er waren voortdurend discussies. Op een gegeven moment werd ik er zo flauw van en toen zei ik; ik richt wel een stichting op, toen deed Frans mee

en Gerk ook. Nu hebben we recent budget binnengehaald van de provincie; 40.000 euro en daar houden we de werkgroep mee in stand." [Johannes van der Veen].

Het jaar 2007 luidde ook een nieuwe fase in voor het verband waarin de onderwijsinstellingen samenwerken met de WSI. Midden 2007 houdt de financiering van het onderwijsproject op. Ondertussen zijn er elders in het land ook projecten van start gegaan die dezelfde basiskenmerken hebben als de samenwerking in het Zuidelijke Westerkwartier, deze projecten worden "Werkplaats" genoemd. In het voorjaar komt Rianne Vos van Werkplaats Anneveenschekanaal een presentatie geven. In juni doet Jifke Sol het voorstel om het bestaande samenwerkingsverband in het Zuidelijk Westerkwartier door te starten als 'werkplaats' binnen de financiering van het programme Regionale Transitie (RIGO) van het Ministerie van LNV. Het voorstel van Jifke moet enkele dagen na de vergadering ingediend worden. Dit gaat de WSI te snel. Men is net bezig aan een heroriëntatie van de WSI op basis van een notitie van Marjolein van Dijk met het oog op de installatie van de LAG in september. De meningen zijn verdeeld over of deze kans nu gelijk gepakt moet worden. Uiteindelijk wordt het voorstel wel ingediend, voor risico van Wageningen Universiteit. Vervolgens duurt het nog tot het einde van het jaar alvorens het Ministerie van LNV daarover een besluit neemt. Begin 2008 gaat het éénjarig RIGO project 'Leren in het Westerkwartier' van start, als voortzetting van de werkwijze binnen het project Brug Toekomst.

1.9 Oogsten en verder bouwen

In september 2007 wordt de LAG geïnstalleerd op de streekdag. Wederom een dag die bruist, met een succesvolle informatiemarkt. Met de installatie van de LAG komt plattelands subsidie beschikbaar voor projecten die passen in het Actieplan. De installatie van de LAG met zoveel WSI leden is mede het resultaat van de betrokkenheid, inspanning en activiteit die de WSI leden al die jaren hebben volgehouden.

"De WSI heeft gigantisch veel voorwerk gedaan waardoor de LAG zo goed kon starten." [Tineke Algra].

"Anders was je geen LEADER gebied geworden dat komt door het aanjagen vanuit de WSI." [Johannes van der Veen].

De WSI zelf blijft ook voortbestaan en wordt steeds breder, wat goed

te zien is aan het 'rondje veld' waarin men elkaar bijpraat en waarin men probeert verbindingen te leggen. Een steeds breder scala aan onderwerpen, ideeën, projecten, bijeenkomsten en acties passeren de revue. Bovendien wordt er gewerkt aan een website van de WSI en krijgt de WSI haar eigen vergaderplek in het dorps huis van Lutjegast. Daarnaast krijgt de deelname in het Europese netwerk voor lokale plattelandsontwikkeling (ENLDT) ook een vervolg. In november 2007 gaan Irene van Dorp, Nico Boele, Tineke Algra en Petra Derkzen naar Finland om te leren van plattelandsontwikkeling aldaar en om verder te komen met een methode die dit leren ondersteunt. Op deze bijeenkomst wordt de vraag gesteld of de volgende ontmoeting van dit netwerk misschien in Nederland kan plaatsvinden. Er ontstaat een sterk gevoel dat dit moet kunnen en dat dit bovendien een nieuwe impuls zou kunnen zijn voor het Westerkwartier.

Archief Daan van der Linde / Aren Baken

In 2008 gebeurt er erg veel, via de WSI en LAG zonder dat de WSI vaak in haar normale vergader-setting bij elkaar komt. In het voorjaar organiseren de WSI en LAG een plattelandscafé met een opkomst van bijna 70 mensen waarvan velen ideeën aandragen voor ontwikkeling van de streek. Daarnaast staat het voorjaar ook in het teken van de voorbereiding op de komst van het Europese netwerk in juni. Er is een koppeling gemaakt met de methode Countryside Exchange waarbij de ontwikkelvraag van bewoners in de streek centraal staat. De Europese bezoekers zullen daarom op basis van een vraag vanuit het Westkwartier aanbevelingen doen. Nico Boele en Tineke Algra uit het Westerkwartier, Irene van Dorp vanuit de Provincie Groningen en Petra Derkzen vanuit Wageningen Universiteit nemen de organisatie op zich, maar uiteindelijk hebben rond de 60 mensen een aandeel in de organisatie. Methodisch en procesmatig wordt dit ondersteund door Marieke Koot en Jelleke de Nooy vanuit ETC en Jifke Sol vanuit het Onderwijs en haar eigen

bureau SOL. Tijdens de Exchange participeren ook twee studenten in het programma.

De LAG keurt een projectplan goed en de WSI formuleert een gebiedsvraag. Er ontstaat een excursieprogramma en een engelstalig voorbereidingspakket waarna in juni 35 mensen uit 5 verschillende landen (Ierland, Zweden, Finland, Duitsland en Tsjechië) drie dagen door het Westerkwartier trekken.

Tijdens het slotsymposium doen zij allerlei aanbevelingen voor streekontwikkeling en bevestigen zij dat het Westerkwartier trots mag zijn op wat er al is. Het Europese bezoek valt goed in het Westerkwartier. En de boodschap over het uitdragen van trots staat de volgende dag groot in de krant. De aanbevelingen zijn deels hetzelfde als sommige uitkomsten van studentonderzoeken, nu door anderen verwoord. Ook het Europese bezoek is daarom belangrijk in het bewustwordingsproces in de streek. De LAG besluit in het kader van haar expertise ontwikkeling om in september op bezoek te gaan bij de lerers.

Ondertussen is er in het voorjaar ook een studentengroep actief voor een kortlopend onderzoek. Zij onderzoeken de mogelijkheden voor boeren om financieel voordeel te behalen uit natuur- en landschapsontwikkeling binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Zij produceren in zeer korte tijd een lijvig rapport en een actieplan met een breed scala aan mogelijke activiteiten. Zij mobiliseren pers aandacht en presenteren het rapport in de kerk van Lutjegast, waar de resultaten enthousiast in ontvangst genomen worden door de WSI. Twee van de studenten uit dit groepje besluiten daarop om hun individuele afstudeeronderzoek ook in het Westerkwartier te doen.

In oktober 2008 is het vervolgens tijd om te oogsten zodat ideeën ook tot actie kunnen leiden. Een 'oogstbijeenkomst' enkele maanden na het buitenlandse bezoek is een onderdeel van de Countryside Exchange methode. De WSI en LAG organiseren daarom met dat doel een tweede plattelandscafé. Daarin worden mensen uitgenodigd om zich te verbinden aan werkgroepen om ideeën uit het eerste plattelandscafé en uit de Europese uitwisseling in actie om te zetten. Het tweede plattelandscafé wordt zeer goed bezocht door ruim 80 mensen die in groepjes aan de slag gaan met verschillende thema's.

In het najaar is er ook volop overleg tussen de provincie, de gemeenten, de LAG en de WSI over oprichten en inrichten van een Plattelandshuis. In 2008 komen projectondersteuning en begeleiding voor het

Figuur 3 Samenvatting 2007 en 2008

Westerkwartier in zicht.

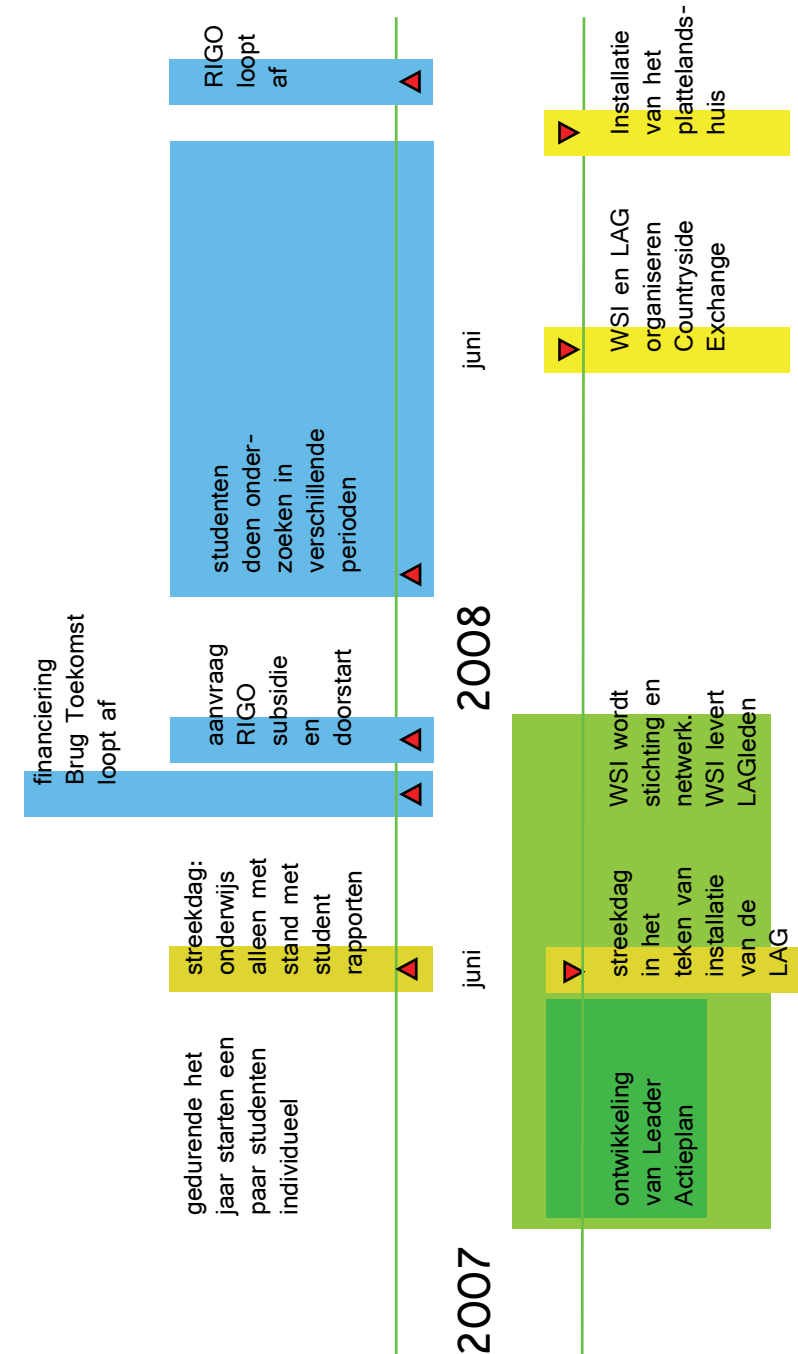
“De Stichting WSI is opgericht ondertussen. De plattelandscafés zijn daar uit voort gekomen. En dan zie je wel dat daar ondernemers op af komen. En ik weet zeker dat als straks het Plattelandshuis er is dat het de eerste maanden zal binnenstromen van projecten.” [Johannes van der Veen].

Op 25 november 2008 wordt het Plattelandshuis feestelijk geopend. Een voorlopig hoogtepunt in het gebiedsproces van de afgelopen jaren. Een gebiedsproces waarin de studenten een katalyserende rol hadden. De structuur voor projectondersteuning en begeleiding draait inmiddels. Aan initiatieven geen gebrek. Eind 2008 blijkt dat reeds een derde van de plattelandssubsidies tot 2013 al is weggezet in projecten.

1.10 Conclusie

De chronologische terugblik laat zien dat een ontmoeting tussen gebied en onderwijs onderhevig is aan de tijd en daarmee aan de dynamiek in beide werelden. Deze werelden kwamen samen in de ‘werkplaats’ (zonder dat dit nog zo heette) waar studenten hun onderzoek konden doen. De vorm en inhoud van deze werkplaats veranderde voortdurend. Voor alle betrokkenen betekende dit voortdurend bijstellen, herbezinnen, aanpassen. De aangewakkerde gebiedsdynamiek maakte het voor latere studenten soms lastig zich een plek te verwerven. Dit hoort bij uitstek bij een werkplaats en bij onderzoek doen in en voor de praktijk. Het procesverloop illustreert de weerbarstige werkelijkheid buiten de onderwijsinstelling en bereidt studenten voor op de tijd na afstuderen.

2 Betrokkenen aan het woord

In dit hoofdstuk komen de betrokkenen aan het woord. Zij duiden hier wat de betekenis is van het project Brug Toekomst voor henzelf. Zij zeggen daarmee iets over de drie domeinen waarop dit project betrekking had. Het gebied, de studenten en het onderwijs. Dit hoofdstuk laat vooral de procesmatige resultaten van het project zien.

2.1 Betekenis in het Zuidelijk Westerkwartier

Het Zuidelijk Westerkwartier wordt als gebied gekozen voor het onderwijsproject omdat er al een ‘gebiedsproces’ gaande is. Dit ‘gebiedsproces’ concentreert zich voornamelijk rondom natuurbeheer en landschapsonderhoud. De gebiedspartijen die hierbij centraal staan zijn terreinbeherende organisatie Staatsbosbeheer en twee Agrarische Natuur Verenigingen (ANV). Zij hebben elkaar gevonden in een gezamenlijke zorg voor het landschap. Hun samenwerking in verschillende delen van het Zuidelijk Westerkwartier vormt de basis voor de samenstelling van de stuurgroep Brug Toekomst. Deze organisaties zijn tevens de formele opdrachtgevers tijdens het eerste jaar terwijl de andere organisaties in de stuurgroep Brug Toekomst informeel betrokken zijn.

“We waren wel een katalysator. Voordat we kwamen was het eigenlijk al uniek dat SBB en de ANV’s met elkaar om de tafel zaten, dat was toen al zo, en doordat wij er gingen opereren en er een stuurgroep Brug Toekomst was met al die geledingen kwam er wel iets in beweging. Ja, ik denk wel dat het iets gedaan heeft.” [Irene van Dorp].

Er is algehele consensus onder de geïnterviewden dat de komst van het project Brug Toekomst heeft bijgedragen aan het al lopende gebiedsproces. Het project Brug Toekomst, de docenten en de studenten hebben processen “versneld”, waren een “katalysator”, hebben een “impuls” gegeven door wat zij hebben uitgezocht en gedaan.

“Ik denk dat de ondersteuning vanuit onderwijs een hele impuls heeft gegeven aan dit gebied. Als je ziet hoeveel studenten hier onderzoek hebben gedaan en wat er in kaart is gebracht dan is er heel wat boven tafel gekomen. Maar eigenlijk zou je es moeten uitzoeken wat er nu allemaal is.” [Johannes van der Veen].

“Zonder die onderwijsinstellingen was het niet zo snel gegaan. Dat heeft het Westerkwartier een enorme lift gegeven in een paar jaar tijd.” [Tineke Algra].

Het onderwijsproject als geheel heeft een impact gehad op processen

Aaldrik Pot

die al gaande waren. Hoewel duidelijk naar voren komt dat het onderwijsproject eraan bijgedragen heeft, is het moeilijker onder woorden te brengen hoe en wat precies die impact vormt. Het niet-tastbare maar duidelijk voelbare van deze impact is wellicht op vier manieren te duiden.

Op de eerste plaats verbreedt de samenwerking tussen SBB en de ANV's naar een breder verband. Gestimuleerd door het onderwijs project ontstaat de WSI als breder platform van betrokken mensen, uit allerlei organisaties. In het Zuidelijk Westerkwartier, doorgaans getypeerd als individualistisch en afgekeerd van de overheid, ontstaat een steeds breder gedragen besef dat samenwerking tot gezamenlijke waarde leidt. De personen werkzaam bij de overheid maar ook verbonden aan de WSI vormen een brug en verminderen het wij-zij en de antipatie. Zo wordt gevoelsmatig de weg bereid voor de latere mogelijkheid om een LEADER gebied te worden.

“De onderwijsmensen hebben er wel voor gezorgd dat de WSI ontstaan is. Dat was de reden om bij elkaar te komen.” [Marjolein van Dijk].

“Het grootste succes van de WSI is dat we dingen breder proberen op te pakken en het samenwerken in het gebied. Het brein erachter was Nico. Vele partijen zijn gekomen en weer gegaan maar een aantal is blijven zitten.” [Fokke Dijkstra].

Ten tweede heeft het onderwijs project gezorgd voor een verbreding van de onderwerpen en ontwikkelingsrichtingen die mogelijkheden bieden voor het Zuidelijk Westerkwartier. Het meest duidelijke voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van het thema toerisme en recreatie. De aandacht voor dit thema bij de studenten zorgt ook voor verbreding van de WSI. Vooral in 2006 komen er een groot aantal mensen kijken met interesse of activiteiten in de toeristisch recreatieve of cultuur (historische) sectoren.

“De vraagstellingen waren een klein stukje in een langer proces. En het was ook een proces bij studenten. Dan weet je niet precies waar het uit komt en is het niet zo dat de volgende student naadloos op de vorige volgt. Maar er is geen onderzoek dat geen nut gehad heeft. Het heeft geholpen om kennis op te bouwen en de WSI te vormen.” [Frans Traa].

De verbreding trok nieuwe mensen aan. Maar een groot aantal blijft niet actief in de WSI. Zij vinden het teveel een praatclub. Zij zijn op zoek naar de nog ontbrekende project infrastructuur zoals deze later door LEADER binnen bereik komt. De WSI draait echter om het gezamenlijk zoeken, verbinden en doorgeven van initiatieven.

“Het is collectief tegenover individueel. De WSI dat is een ontzettend collectief gebeuren. Je moet in de gemeenschapszin denken. Maar dan zitten ze er niet zozeer als ondernemer in maar als burger.” [Simon Oosting].

Hoewel er verbreding van onderwerpen optreedt, vindt aan de andere kant juist een verdere verankering plaats van het oorspronkelijke onderwerp: het landschap. Verankering van het landschap als belangrijk identiteitsbepalend element in het Zuidelijk Westerkwartier is daarom een derde impact van de samenwerking in Brug Toekomst en de WSI. De streekdagen hebben hieraan een grote bijdrage geleverd, vooral de streekdag van 2006 en later ook de Countryside Exchange in 2008. Het gebiedsproces leidt tot meer en meer openlijk uitgesproken trots. Het landschap vormt een symbool van die trots en van wat eigen is aan het Zuidelijk Westerkwartier. Bovendien blijven de organisaties van het eerste uur, SBB en de ANV's een constante factor in de WSI. Hun zorg om het landschap heeft niet aan ernst ingeboet.

“Het grootste gedeelte van de discussie ging over landschap en landbouw. Dat was toch waar het in de WSI om ging. De WSI had minder met de dorpen en met recreatie en toerisme. Vaak zaten de vraagstellingen aan tegen iets met agrarisch of natuurbeheer.” [Frans Traa].

Een laatste manier om de impact te duiden is de continuïteit in de relatie tussen de onderwijsmensen en de gebiedsbetrokkenen te benadrukken. De continuïteit met het gebied werd een vierde doelstelling binnen het Brug Toekomst project na het eerste pilot jaar. De continuïteit maakte facilitatie van de WSI mogelijk, zowel in financieel als in procesmatig opzicht door de onderwijsmensen.

“Altijd aanspreekbaar, Ariën, Simon en Jifke en vanuit een heel stuk ervaring brachten zij dingen in.” [Tineke Algra].

“Belangrijk is dat de streek nu het onderwijs serieus neemt. Ook belangrijk is de continuïteit van de 4 mensen uit het onderwijs in het project.” [Frans Traa].

“Het is de meerjarige relatie tussen het Westerkwartier en de kennisinstellingen. De impact daarvan is een proces van bewustwording over eigen identiteit, over mogelijkheden en kansen voor samenwerking, nieuwe energie en ideeën.” [Nico Boele].

De docenten uit de onderwijsinstellingen zijn in het wordingsproces van de WSI een belangrijke steunpilaar als coach, als procesbegeleiders en als financier van de vergaderbenodigdheden.

2.1.1 Conclusie

De vraagstelling van het eerste jaar staat na vijf jaar nog altijd overeind. Hoe valt een gezonde economische bedrijfsvoering in de agrarische sector, het behoud van het landschap en de ontwikkeling van natuur te combineren? De studenten hebben in de afgelopen 5 jaar tal van inzichten en ontwikkelingsrichtingen verschaft in dit dilemma zonder dat het dilemma zomaar is 'opgelost'. Het Brug Toekomst project is als werkplaats of kennisarrangement slechts één van de vele factoren die van invloed is op oplossingen voor dit vraagstuk.

De impact van het project Brug Toekomst is dat er een proces van sociaal leren op gang gekomen is. Sociaal leren wordt wel omschreven als "het bij elkaar brengen van mensen met verschillende achtergronden waarbij het geheel van perspectieven, kennis en ervaringen dat hierbij ontstaat, nodig is om te komen tot een creatieve zoektocht naar antwoorden op vragen waarop geen pasklare oplossingen beschikbaar zijn." (Hoeven, van der et al 2006/2007). Sociaal leren is daarmee gericht op het vergroten van inzicht in eigen handelingsperspectieven en bewustwording, is vooral oplossingszoekend, en gericht op aansluiting bij de directe leefomgeving van de deelnemers en hun kennis en ervaring. Het is daarom niet verwonderlijk dat het project Brug Toekomst vooral wordt gewaardeerd voor haar procesmatige resultaten.

2.2 Betekenis voor studenten

De 50 studenten die in vijf jaar tijd een onderzoek voor het Zuidelijk Westerkwartier gedaan hebben vormen een zeer heterogene groep. Van deze 50 studenten doen 19 studenten een individueel onderzoek. Hierbij worden ook de eerste 7 studenten gerekend die weliswaar als onderzoeksteam in het gebied werkten maar elk hun eigen onderzoeksvraag en rapportage hadden. Daarnaast vinden er nog 7 duo-onderzoeken plaats en zijn er 3 groepen studenten tot 6 studenten per groep. Vanuit een van deze groepsonderzoeken starten daarna twee studenten hun individuele afstudeeronderzoek ook in het Zuidelijk Westerkwartier. In 2005 zijn er enkele internationale studenten actief, één als zelfstandige en daarnaast een groepsonderzoek, beide via het Van Hall Instituut.

Archief Daan van der Linde / Aren Baken

De studenten zijn voornamelijk afkomstig van de drie onderwijsinstellingen in het project, Van Hall Instituut, Larenstein en Wageningen Universiteit. Daarnaast is er een student van Hogeschool Windesheim en een studente van CAH Dronten. Binnen de drie groene instellingen wordt breed geworven, maar in zijn algemeenheid hebben de meeste studenten vanuit Wageningen Universiteit een achtergrond in de Dierwetenschappen. Studenten van Van Hall Instituut zijn voornamelijk afkomstig uit de opleiding Plattelandsvernieuwing en studenten van Larenstein zijn afkomstig uit de opleidingen Bos & Natuurbeheer en Land & Water management.

Uit evaluaties blijkt telkens weer dat studenten het enerzijds leuk, boeiend en inspirerend vinden en het anderzijds ook een moeilijke klus vinden. De studenten komen los van het onderwijsgebouw en ontdekken wat het is om buiten het eigen vakgebied te kijken en hoe het is om samen te werken met betrokkenen en opdrachtgevers. Dat is erg spannend. Hieronder komen enkele kern competenties aan bod die door de studenten in wisselende mate zijn ontwikkeld binnen het Brug Toekomst project.

Een eerste competentie die wordt aangesproken en ontwikkeld is het **omgaan met onzekerheid en het anticiperen op onverwachte situaties**. Uit de procesverslagen van de studenten uit 2004 blijkt dat zij het zoeken naar duidelijkheid, kader en aanpak soms als moeilijk of bedreigend hebben ervaren. Niet alleen is de Stuurgroep Brug Toekomst en later de WSI geen opdrachtgever in de klassieke zin maar een collectief, daarnaast is dit collectief verwickeld in haar eigen proces waarin de studenten moeten leren een plaats in te nemen.

“Als studenten gaan inzien dat je deel ben van een soort beweging van een bottom up organisatie naar iets stevigere en dat dit kraakt en piept.

Dan heb je volgens mij studenten die in staat zijn om iets te doen in platteland vernieuwing en het was ook leuk om te zien dat ze ermee worstelden. Je opdrachtgever is er niet een in de klassieke zin, omdat je het voor het collectief doet.” [Daan van der Linde].

Daarnaast leren de studenten om een concrete vraag van een gebied, een collectief of een opdrachtgever te **vertalen naar een vraag die onderzoekbaar is**. Zij leren ontdekken dat niet elke vraag een onderzoeksvraag is en dat de kennisbehoefte vaak nog niet helemaal helder is. Zij leren een balans te vinden tussen wat een onderzoek aan eisen stelt aan de methoden en onderzoekbaarheid en de wensen van de opdrachtgever en zij worden hierin begeleid door de betrokken docenten.

“Onze onderzoeksvragen zijn echt uit die startbijeenkomst gekomen. Daar hebben we heel de tijd met mensen zitten praten, dat hadden we ook voorbereid; hoe krijg je informatie uit zo’n bijeenkomst en hoe kom je tot een onderzoeksvraag op basis daarvan. Dus vraaggestuurd eigenlijk. Toen was er ook gelijk draagvlak voor.” [Irene van Dorp].

“De studenten moeten ook leren dat de onderzoeksvraag nog geformuleerd of geherformuleerd moet worden omdat de opdrachtgever ook niet precies weet wat ze wil.” [Daan van der Linde].

Het vormgeven, het onderzoeken en het schrijven van een rapportage vormen de basiscompetenties verbonden aan elk afstudeeronderzoek. Daarnaast worden de studenten in een ‘real life’ situatie meer geconfronteerd met het **bijstellen, opnieuw plannen en het omgaan met tegenslagen**. De studenten Jan Bosch en Thijs Bergsma ondervinden in het Zuidelijk Westerkwartier dat de eerste onderzoeksvraag eigenlijk niet relevant is voor dit gebied. Dat is een teleurstelling waarna zij op zoek gaan naar wat wel een relevante vraag kan zijn die zij kunnen onderzoeken. Beide studenten zijn na hun opleiding aan Larenstein aan een universiteit gaan studeren. Zij hebben in hun latere afstudeeronderzoeken baat gehad bij deze onderzoekservaring.

“Wat we hebben geleerd is hoe het is om zelf een onderzoek op te zetten en een traject uit te stippelen. Bijstellen, zelf schaven en creatief nadenken.” [Thijs Bergsma en Jan Bosch].

Een belangrijke competentie is **kennis en inzicht in een gebiedsproces**, in wat de praktijk van plattelandontwikkeling precies kan inhouden. Het geleerde tijdens de opleiding komt tot leven en is lang niet altijd zo

eenduidig als in een boekje. De studenten krijgen een beter beeld van de beroepspraktijk en van hoe het is om daarin te functioneren.

“Het was een leerzame ervaring om concreet in een gebied bezig te zijn. We hebben veel contact gehad met bewoners, we zijn naar gemeenteraadsvergaderingen geweest. Dan krijg je wel het besef dat het niet alleen een plek op een planologische kaart is maar dat er daar mensen wonen met heel veel verschillende belangen.” [Thijs Bergsma en Jan Bosch].

“Het is belangrijk dat we deze studenten hebben kunnen bijbrengen wat platteland vernieuwing is. Participatief meewerken betekent dat zij ‘in de streek moeten staan’ maar tevens ‘vooruit moeten denken’.” [Ariën Baken].

Bovendien leren de studenten **wat interactief onderzoek doen is** en hoe participatie van mensen in het onderzoek kan worden opgezet. Enerzijds gaat het om het leren ontwerpen van de interactie, door bijvoorbeeld interviews, workshops, vergaderingen en anderzijds gaat het om improviseren en het managen van wederzijdse verwachtingen tijdens de interactie. De studenten in het project Brug Toekomst hebben training gehad in het opzetten van interactieve vormen van onderzoek. Telkens kwam in evaluaties naar voren dat deze training noodzakelijk was en verder ontwikkeld zou kunnen worden indien verankering in het onderwijs beter zou zijn geregeld (zie 4.2.4).

“Het was een harde eis; je onderzoek moet interactief met het gebied. We hebben onder andere een interactieve avond opgezet en bewoners uitgenodigd. We hadden voorbeelden uitgewerkt en bedacht dat mensen daarop zouden kunnen reageren. Dat ging vrij moeizaam. De mensen hadden meer een praatje van ons verwacht in plaats van dat ze zelf iets moesten doen.” [Thijs Bergsma en Jan Bosch].

Een volgende competentie is het **leren buiten het vakgebied te kijken** en om te gaan met interdisciplinariteit. Deze competentie is niet in alle gevallen goed tot zijn recht gekomen omdat in latere jaren de studenten vaak niet als een echt onderzoeksteam aan het werk gingen. De vergaderingen in de Stuurgroep Brug Toekomst en later de WSI waren echter wel belangrijke bijeenkomsten in dit kader omdat een zeer heterogeen gezelschap, inclusief medestudenten feedback gaf.

“Je was verantwoordelijk voor je eigen scriptie maar die overkoepelende vraag lag daarboven. En het was niet de bedoeling dat we steeds een

week na elkaar dezelfde persoon gingen interviewen. Dus vaak gingen we met zijn drieën en had ieder zijn eigen vragen.” [Irene van Dorp].

Daarnaast ontwikkelen studenten **vaardigheden rondom het functioneren in een onderzoeksteam en in vergaderingen**, het voorbereiden en houden van vergaderingen, het terug koppelen van gegevens naar de opdrachtgevers.

2.2.1 Conclusie

Uit de evaluaties en uit de enkele interviews met ex-studenten komen bovenstaande algemene competenties naar voren, waarvan een groot aantal minder ontwikkeld zouden zijn wanneer de studenten in kwestie geen onderzoek in de praktijk hadden gedaan. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat alle genoemde competenties door alle studenten in even grote mate ontwikkeld zijn. Bovendien zijn er wellicht nog andere competenties ontwikkeld specifiek gekoppeld aan een onderzoek of een student waar hier geen zicht op is. Er is weinig evaluatie materiaal beschikbaar op het individuele student niveau. Dit heeft te maken met de aard en de dynamiek van het project, of eigenlijk in financieringstermen ‘projecten’. Meerdere keren is opnieuw gezocht naar financiering voor de voortgang van het project Brug Toekomst waardoor langjarige monitoring van competentie ontwikkeling geen prioriteit had. Bovendien bleek het bijna onmogelijk om deze werkwijze in de onderwijsinstellingen te verankeren (zie ook 2.3 en 4.2.4). Hierdoor ontbrak niet alleen de tijd bij de docenten omdat zij het erbij deden, maar ontbrak ook het kader binnen de onderwijsinstellingen om het project als leeromgeving te waarderen. Zou een zodanig kennisarrangement opnieuw ontworpen worden, dan kan met de opgedane ervaring ook de monitoring en evaluatie een betere plaats krijgen (zie Geerling-Eiff 2006/2007).

Ariën Baken

2.3 Betekenis voor het onderwijs

Het project Brug Toekomst wordt in 2003 samen met andere pilot projecten opgezet om de samenwerking te bevorderen tussen de onderwijs- en onderzoeksinstituten die op dat moment spoedig zullen fuseren. De doelstelling is om elkaar en elkaars werkwijzen te leren kennen. Het project Brug Toekomst brengt de verschillen in werkwijzen tussen de HBO's en het WO inderdaad in beeld, zowel in het verschil in logistiek (zie ook 4.2.3) als in het verschil in hoe en wat studenten leren.

“De leerervaring is dat studenten het erg leuk vonden. De studenten van de verschillende instellingen herkenden andere vaardigheden en sterkten bij de ander, zoals meer diepgaandere analyse bij de Wageningse studenten en meer de procesmatige kant bij de van Hall Larenstein studenten.” [Frank Bakema].

De docenten leren elkaars wereld kennen en begrijpen beter hoe bijvoorbeeld HBO studenten de wereld van de universiteit beleven als zij besluiten door te studeren. Erg belangrijk, want op dat moment heerst er veel onbegrip over deze overgang. Daarom zijn de docenten van het project Brug Toekomst betrokken bij de opzet van een cursus voor HBO studenten die instromen in de master opleidingen van Wageningen Universiteit. De cursus heet, toepasselijk, WWW, Welkom in Wetenschappelijk Wageningen. Over en weer geeft men presentaties over het HBO dan wel over het WO om studenten zo goed mogelijk te begeleiden in de studieloopbaan.

Voor de onderwijsinstellingen is het project Brug Toekomst letterlijk een brug naar de praktijk, waarbij het zowel voor de studenten als voor de docenten interessant is om betrokken te zijn bij de praktijk. De docenten gebruiken deze ervaring in hun hoorcolleges en in hun lesmateriaal. Niet alleen de studenten die zelf onderzoek doen in het Zuidelijk Westerkwartier leren het gebied zo kennen, maar ook studenten die er nooit komen, krijgen de casus Westerkwartier in schrijfopdrachten of als voorbeeld van plattelandsvernieuwing. De docenten zijn door hun directe betrokkenheid in staat om de realiteit van nu, gelijk over te brengen aan studenten.

“Vanochtend (september 2008) heb ik de studenten plattelandsvernieuwing nog hierover verteld. Het heeft vooral invloed op de inhoud van het onderwijs dat ik geef aan de studenten.” [Ariën Baken].

Daarnaast is de betrokkenheid bij het project Brug Toekomst voor de docenten een persoonlijke verrijking in hun docent-bestaan. Het verbreedt hun praktijk ervaring, in zowel de inhoud van gebiedsprocessen als in de methodische zin van hoe actieonderzoek in de praktijk werkt. Deze ervaring delen zij in verschillende wetenschappelijke en professionele kringen, bijvoorbeeld in Finland over ‘action learning’.

“Voor mezelf heeft het allerlei leuke spin off gehad, presentaties hier en daar, met de drie teamgenoten. Ik heb er in Finland over verteld op een symposium in Helsinki. In Wageningen heb ik deel genomen aan kenniskringen over actieonderzoek. Het heeft mijn professionele leven verrijkt en daar ben ik heel dankbaar voor.” [Daan van der Linde].

Het geeft de docenten de mogelijkheid om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen of om deze te herontdekken van eerdere tijden in het buitenland. Essentieel is dat zij meerdere rollen vervullen in het project. Zij zijn naast docent en afstudeerbegeleider voor de student ook coach, procesbegeleider, workshopleider, streekdagorganisator en deelnemer in een gebiedsproces en plattelandsnetwerk.

2.3.1 Conclusie

Het project Brug Toekomst was de voorloper van het huidige ‘werkplaats’ concept en is door een learning-by-doing manier ontstaan in interactie met elkaar. Het gebied was hierin leidend zoals we in hoofdstuk 1 konden lezen. Achteraf gezien is het een meerjarig kennisarrangement tussen onderwijs en gebied, een onderwerp waar nu veel aandacht voor is. In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op het model en de succesfactoren.

De verankering in het onderwijs van dit soort kennisarrangementen bleek een lastige klus (zie ook hoofdstuk 4). De docenten hebben elke mogelijkheid aangegrepen om de praktijkervaring breder uit te zetten in de onderwijsinstellingen. De ervaring die met het project Brug Toekomst opgedaan is, is in presentaties, hoorcolleges, casus materiaal, gesprekken en cursussen verwerkt. Daarnaast heeft het de persoonlijke loopbaan van de docenten verrijkt.

3 Resultaten en impact

In dit hoofdstuk bekijken we de onderzoeksresultaten van het project Brug Toekomst. De onderzoekslijnen, de onderzoeksresultaten en de impact komen aan bod. De onderzoeken hebben impact gehad, maar zelden tot concrete acties geleid. De verschillende oorzaken hiervan passeren de revue.

3.1 Vraag en aanbod in de werkplaats

In 2004 startte het onderwijsproject Brug Toekomst met de overkoepelende algemene vraag en doelstelling: Hoe kunnen boeren boer blijven, de kwaliteiten van het landschap verder ontwikkeld worden en de leefbaarheid van het gebied versterkt worden?

Alleen de eerste zeven studenten hebben met deelonderzoeken binnen een algemene overkoepelende vraag gewerkt. De deelonderzoeken samen hebben deze – driedig – vraag beantwoord. Hieronder zijn de belangrijkste resultaten samengevat:

Aaldrink Pot

Boeren boer blijven:

Bewustwording dat grootschalige landbouw en verbrede landbouw beide kan bestaan en beide ontwikkelingsrichtingen samen een multifunctioneel gebied scheppen. Grootschalig boeren en kleinschalig boeren met verbreding richting natuurbeheer en/of recreatie en toerisme geven boeren toekomstperspectief. Boeren zien natuurbeheer als natuurlijk onderdeel van de bedrijfsvoering. Verbreding richting agro-toerisme wordt weinig geambieerd.

Kwaliteit landschap:

Bewustwording dat zowel bewoners als toeristen de kwaliteit van natuur en landschap waarderen. Landschapsbeheer hoort onlosmakelijk bij de bedrijfsvoering van boeren. Financieringsconstructies zoals een landschapsfonds of via toeristische belasting zouden het onderhoud van het landschap kunnen ondersteunen. Knelpunt is dat toeristen het gebied niet kennen. Promotie van het gebied is nodig.

Behoud leefbaarheid:

Samenwerken is belangrijk en er zijn al mooie voorbeelden van samenwerking in het Westerkwartier, daarnaast worden voorbeelden van elders aangehaald. Aandachtspunten zijn: samenwerking moet een doel hebben, gebaseerd zijn op vertrouwen, heeft vaak een voortrekker nodig, heeft een achterban nodig en goede communicatie. Een gebiedsplatform kan deze functie vervullen, een betaalde coördinator kan de gebiedsaanpak op gang brengen.

De onderzoeksresultaten vallen voornamelijk in de categorie van inzichten en het expliciet maken van wat er leeft. De onderzoeksresultaten hebben daarom voornamelijk impact op het bewustwordingsniveau. Er zijn tal van zaken gebiedsbreed in kaart gebracht, er is overzicht gekomen, er is informatie beschikbaar die eerder niet toegankelijk was.

In de algemene vraag liggen drie thematische onderzoeklijnen besloten die gedurende de jaren steeds zichtbaar zijn gebleven. Deze thematisch lijnen zijn:

- Hoe boeren boer blijven; strategieën, mogelijkheden, alternatief inkomen
- Kwaliteit landschap; natuurontwikkeling, onderhoud, drager van toeristische ontwikkeling
- Behoud leefbaarheid; samenwerking, gebiedsplatform, bewustwording

Aaldrik Pot

De algemene vraagstelling uit 2004 komt niet meer expliciet terug in de daaropvolgende jaren. De vervolgvragen die telkens op of vlak na de streekdag worden geformuleerd voor de volgende studenten blijven echter wel steeds dichtbij de drie thema's ondanks uitbreiding van de stuurgroep Brug Toekomst in de WSI. Bijlage 2 geeft een overzicht van de thematische vraagarticulatie over drie jaar en het moment waarop de vraag door een student werd opgepakt.

Het Brug Toekomst project volgt in eerste instantie een halfjaarlijkse cyclus. In het najaar formuleren de gebiedsbetrokkenen gezamenlijk nieuwe kennisvragen. Binnen de onderwijsinstellingen worden vervolgens studenten geworven op basis van folders met daarin enkele vragen of thema's als voorbeeld. De studenten die zich melden beginnen dan tussen januari en maart, om vervolgens hun bevindingen op de streekdag

in juni te presenteren en maken eventueel hun afstudeerrapport in het najaar af. In het najaar volgt dan weer een vraagarticulatie met de groep betrokkenen uit het gebied, als input voor de werving van de nieuwe lichting studenten.

Het matchen van gebiedsvraag en onderwijsaanbod in de gezamenlijke werkplaats blijkt een lastige klus. In de loop van de jaren worden de gebiedsvragen steeds concreter. Soms lijken ze zelfs op projectideeën (zie Bijlage 2). Dit vraagt een vertaling naar een kennisvraag waar een student onderzoek naar kan doen. Die vertaling gebeurt soms samen met het gebied en soms door de onderwijsbegeleiding en studenten zelf. De vraagstelling kan daardoor verder af komen te liggen van de oorspronkelijke gedachte (zie ook 3.2.3.) Ook het 'aanbod', de studenten zelf hebben een eigen idee van wat zij willen en kunnen, en wat aansluit bij de door hen gevolgde studie. Een voorbeeld is het onderzoek naar vrijkomende agrarische bebouwing uit 2005. Op dat moment een thema dat landelijk in het nieuws is maar geen gearticuleerde vraag in het Zuidelijk Westerkwartier.

Bovendien is er niet altijd een student beschikbaar als er een gebiedsvraag is. De timing tussen gebied en onderwijs blijkt ook niet altijd optimaal. Een vraag naar de mogelijkheid voor waterbeheer in combinatie agrarisch natuurbeheer wordt al in 2005 gesteld. Pas in 2006 zijn er studenten die dit onderwerp oppakken. Aan de andere kant zijn de kennisvragen rondom biomassa niet zo duidelijk terug te vinden in de collectieve vraagarticulatie maar volgen ze wel logisch uit de conclusies van de studenten in 2004 waarin duidelijk wordt dat de boeren in het gebied zich voornamelijk richten op agrarisch natuurbeheer als verbredingsoptie. Het thema heeft urgentie in het gebied en er dienen zich in 2005 enkele studenten aan die met een heel praktisch onderwerp aan de slag willen. Het gebied en het onderwijs hebben ieder hun eigen dynamiek. Soms komen deze samen en soms ook niet. Hoofdstuk 4 gaat hier nader op in.

3.2 Resultaten en impact

In september 2004 blijkt uit de evaluatie met de Stuurgroep Brug Toekomst dat de uitslag van het onderzoek als waardevol maar te globaal wordt beoordeeld, te weinig concreet om echt op te kunnen pakken. Deze klacht komt in latere jaren regelmatig terug. De oorsprong van deze klacht kan vanuit een aantal perspectieven bekeken worden. Hierdoor wordt zichtbaar dat er meer achter schuil gaat dan door een van de partijen kon worden opgelost. De concrete aanbevelingen, waarvan er wel degelijk een aantal waren, blijven daardoor liggen.

3.2.1 Incubatietijd

De meeste onderzoeksresultaten van de studenten vallen in de categorie 'inzicht'. Met een inzicht kan van alles gedaan worden. Het kan leiden tot nieuwe perspectieven, het kan vertaald worden in concrete actie, in nieuw beleid, in nieuwe doelstellingen. Meestal is het onderzoek echter niet van dien aard dat het als het ware al een projectplan in zich heeft.

"Mijn ervaring met het onderzoek van Msc studenten is dat daar niet iets praktisch uit komt waar je wat mee kunt. Je hebt een inzicht misschien, bij een goede student staat het zo op papier dat het tot een inzicht kan leiden maar veel belangrijker is het proces wat een onderzoek doormaakt, zeker als dat samen met mensen daarbuiten gebeurt, het is belangrijk dat je samen leert." [Simon Oosting].

Bovendien, onderzoeksresultaten die niet onmiddellijk worden opgepakt kunnen wel degelijk op een later tijdstip alsnog doorwerking hebben. Sommige aanbevelingen hebben een 'incubatietijd' nodig alvorens ze tot actie leiden. Hiervan zijn een aantal voorbeelden te geven.

"In 2006 hebben twee studenten een onderzoek gedaan naar kleinschalige waterberging, toen voor het Waterschap Noorderzijlvest. Een jaar later zijn deze studenten opgezocht bij hun werkgevers en hebben ze nogmaals een presentatie gegeven voor een Commissie van de Provincie Groningen en het Waterschap. De aanbevelingen voor een ander slootkantbeheer, beter voor weidevogels en waterberging, zijn opgepakt door de Commissie en de ANV's die het beheer uitvoeren." [Nico Boele].

"Toen dit project er nog niet was deden we ook al wel onderzoekjes met studenten. De ANV de Eendracht is ontstaan naar aanleiding van een studentenrapport. Een jaar of 12 of 13 geleden. Zo'n best rapportje was het niet vond ik toen. Maar het waren leuke studentes die leuk met die boeren konden praten. Men aarzelde, rapportje in de kast, maar toen een jaar later de gemeente bezig ging met een nieuw bestemmingsplan, heeft men alsnog het rapport benut en de agrarische natuurvereniging De Eendracht opgericht. Aanvankelijk werd de vereniging opgericht om de belangen van de boeren te verdedigen, maar al spoedig ging men zich meer richten op de gezamenlijke kansen." [Ariën Baken].

Voor een aantal andere onderzoeken geldt dat ze nog niet zijn opgepakt maar dat deze in de nabije toekomst wellicht toch gebruikt worden. Bijvoorbeeld de onderzoeken op het gebied van recreatie en toerisme:

"Ik heb al verschillende mensen gehoord die er iets mee willen. En het Toeristische Platform dat begint nu eigenlijk pas een beetje te lopen, die kijken er ook naar." [Tineke Algra].

Of op het gebied van biomassa:

"Er is een onderzoek geweest over de verwachte reststromen in het gebied. Dat is in kaart gebracht en daar is uiteindelijk niks mee gedaan." [Johannes van der Veen].

3.2.2 Impact is niet lineair

Een ander probleem met de vertaling van de onderzoeksresultaten naar concrete acties is dat impact niet lineair volgt uit de resultaten. Niemand is verplicht een advies op te volgen, of dit nu een studentenadvies is of door een adviesbureau afgegeven. Bijvoorbeeld de vraag hoe boeren boer moeten blijven is ook een kwestie van individuele bedrijfsstrategische keuzes. Verbreding in breedste zin is niet populair in het Zuidelijk Westerkwartier. Het onderzoek van Briejer uit 2004 laat zien dat de geïnterviewde boeren voor zichzelf voornamelijk verbreding richting natuurbeheer zoeken en niet zozeer andere verbredingstrategieën ambiëren. Sommige aanbevelingen leiden daarom niet tot acties.

"Impact is niet zo lineair. De rapporten liggen er wel maar zij gaan gewoon hun eigen weg in het organiseren. En zo zitten die rapporten ook boordevol aanbevelingen waar ze in het veld terecht veel te eigenwijs voor zijn. Het is dus niet lineair. Daar moet je het ook niet op evalueren." [Simon Oosting].

"Het landschap daar zitten we mee. Daar zijn verschillende studies op losgelaten. De onderzoeken hebben zeker nut gehad. Bijvoorbeeld het onderzoek over houtsingels en houtkachels, toen is er wel een goed beeld gekomen van de beschikbare hoeveelheid hout in het gebied. Maar de studentenonderzoeken zijn niet specifiek aan bod gekomen in de ANV, ze hebben niet tot discussie geleid." [Fokke Dijkstra].

3.2.3 Vraagarticulatie

Ook de manier waarop de vragen gearticuleerd zijn heeft invloed op de manier waarop de resultaten zijn opgepakt. De vragen zijn steeds vanuit het collectief ontstaan. Vanuit de groep die op dat moment bij elkaar zat. In het eerste jaar was dit de Stuurgroep Brug Toekomst. De Stuurgroep deed als geheel mee aan de workshops tijdens de startbijeenkomst waar studenten de algemene vraag getoetst hebben en eigen onderzoeksvragen zochten. Op deze bijeenkomst wordt vervolgens bepaald dat Staatsbosbeheer en de Agrarische Natuur Verenigingen

de opdrachtgevers zijn terwijl de andere stuurgroep leden – provincie en gemeenten - informeel betrokken blijven. De onderzoeksvragen van de studenten beperken zich echter niet tot specifieke vragen van Staatsbosbeheer of de ANV's maar gaan zo breed als de stuurgroep Brug Toekomst is. Er is daarom niet direct iemand aanspreekbaar voor de resultaten, deze zijn voor iedereen, en dus ook voor niemand in het bijzonder. Gedurende de vijf jaar dat het onderwijsmodel als werkplaats heeft gedraaid zijn veel onderzoeken het resultaat van een collectieve vraag en worden dus ook weer aan het collectief terug gegeven.

“Bij het articuleren van de vraag deed iedereen mee. Daar werd de vraagstelling soms ook echt beter van. Maar door het proces deed de eigenaar misschien ook een stapje terug omdat het niet meer precies was wat hij/zij oorspronkelijk uitsprak. Het werd een vraag van het collectief. Bijvoorbeeld het onderzoek over identiteit en imago.” [Frans Traa].

In latere jaren opereren de studenten minder als onderzoeksgroep en zijn zij meer gericht op hun eigen afstudeervak. Ook al komt de vraagstelling uit het collectieve proces, het wordt soms gekoppeld aan een specifieke organisatie of lid van de Stuurgroep Brug Toekomst/WSI. Voorbeelden zijn wederom het onderzoek voor het Waterschap en daarnaast het Engelstalige onderzoek voor het Albel Tasman kabinet en verschillende onderzoeken over de EHS voor Staatsbosbeheer.

“We hebben met flappen en briefjes gewerkt en daar kwamen ook wel dingen uit maar het was voor die studenten nog heel erg zelf zoeken van waar moet ik mee aan de slag. En soms gingen ook studenten aan de slag voor specifieke clubs en dat ging dan een beetje buiten de werkgroep om zoals de studenten die iets voor het Waterschap gedaan hebben.” [Irene van Dorp].

Het collectief vragen genereren, het ontvangen en coachen van studenten, het als groep aannemen van de resultaten heeft bijgedragen aan het ontstaan van een breed gebiedsnetwerk (WSI) en een gezamenlijk bewustwordingsproces (zie ook Hoofdstuk 2). De keerzijde is dat vaak een duidelijk eigenaarschap bij een onderzoek ontbrak.

“Dat is ook eigenlijk waar ik de studentenonderzoeken een beetje op afschoot. Ik vind dat er met de onderzoeken te weinig gedaan is. De ANV heeft een dingetje opgepakt en dat is het versterken van de singels maar dat wordt ook aangejaagd omdat er subsidies zijn. Als je iets onderzoekt en je maakt dan een visie dan zal er een ondernemer

moeten zijn die dat oppikt. Als er geen ondernemers zijn die dat doen dan heb je er ook niks aan. Een collectief doet er minder mee.” [Johannes van der Veen].

3.2.4 Eigenaarschap

Gebrek aan eigenaarschap in de collectieve vraagstelling leidt ertoe dat concrete aanbevelingen zonder ontvanger blijven. In het eerste jaar blijft een deel van de aanbevelingen onbestemd achter omdat formeel alleen Staatsbosbeheer en de ANV's opdrachtgevers zijn. Maar niet alle aanbevelingen zijn aan hen gericht. De overheden in de Stuurgroep Brug Toekomst aan wie een aantal aanbevelingen gericht zijn, kunnen zich vrijblijvend opstellen ten opzichte van bijvoorbeeld een landschapsfonds, toeristische belasting voor het landschapsonderhoud, toeristische promotie van het gebied, een gebiedsplatform, een streekcoördinator.

Illustratief is het voorbeeld van het onderzoek naar, en beleid voor vrijkomende agrarische bebouwing uit 2005. De studenten Thijs Bergsma en Jan Bosch worden goed geholpen in het verkrijgen van de benodigde data door de gemeente Grootegast. Het onderzoek wordt echter niet gedaan in opdracht van de gemeente Grootegast. Zij doen het onderzoek in opdracht van de WSI, waarin ook de gemeente Grootegast is vertegenwoordigd waardoor niemand uiteindelijk echt eigenaar van de resultaten is.

“Thijs en Jan hebben het eigenlijk voor Grootegast gedaan, in opdracht van de WSI waar Grootegast in zat. Vrijkomende agrarische bebouwing speelt vooral op gemeentelijk niveau.” [Daan van der Linde].

“Grootegast was behulpzaam maar zij vonden het geen probleem. Het bleek ook uit ons onderzoek dat het geen probleem was. Als er een

vraag vanuit de gemeente gesteld was, was er misschien meer met de resultaten gedaan.” [Thijs Bergsma en Jan Bosch].

De provincie en gemeenten in het gebied zijn in geen enkel geval de formele opdrachtgever voor een student onderzoek. Onduidelijk is of de gemeenten en provincie geen kennisvragen hebben of hadden. De verhoudingen van de overheden tot de WSI en omgekeerd hebben hier ongetwijfeld een rol in gespeeld. Logischerwijs zijn het de onderzoeken die het meest aanwijsbaar van toepassing zijn voor een ANV of voor Staatsbosbeheer die het meest doorgewerkt hebben in de bewustwording en handelingsperspectieven van de betrokkenen.

“Er is soms een hele duidelijke eigenaar te benoemen, en soms niet. In het geval van het onderzoek naar “composteren en verbranden of vergisten”, dan beschouwen de ANV’s zich wel als eigenaar. Dat concrete acties op dit gebied nu lang duren, ligt ook aan de inmiddels gewijzigde situatie, daar kan niemand wat aan doen.” [Ariën Baken].

In dit kader is het ook opmerkelijk dat weinig geïnterviewde gebiedsbetrokkenen vinden dat zij studenten begeleid hebben. Zij hebben wel op tal van manieren studenten geholpen. Door ze in het gebied rond te rijden. Door in uitvoerige mailcorrespondenties vragen te beantwoorden. Door gemeentelijke informatie beschikbaar te maken. Door de juiste persoon voor een interview op te sporen. Door zelf geïnterviewd te worden, vele malen zelfs. Maar zij vinden niet dat ze studenten hebben begeleid – in de formele zin.

3.2.5 Ontbrekend kader

Het is fruikend dat er ruim drie jaar geen kader geweest is waarin een betaalde kracht aan het werk kan om het gebiedsproces te verbreden en aan te jagen. De vragen worden in de loop der jaren steeds concreter. Tijdens de vraagarticulaties elk najaar zijn er telkens meer praktische vragen in vergelijking tot kennisvragen. Bijvoorbeeld over het ontwikkelen van een toeristisch arrangement, over routes uitstippelen in het gebied of over het promoten van het gebied.

“Terwijl het gebied naar heel andere dingen vroeg, niet alleen maar onderwijs maar juist naar de kaders om het totale gebied een impuls te geven. Die waren er niet, het rijk had geen middelen en die waren er ook niet in het gebied. Maar de behoefte om dingen integraal op te pakken speelde wel in het gebied.” [Marjolein van Dijk].

“Dat zie ik ook in het toerisme en recreatie. Het is goed dat de toeristisch aanjager er nu is. En dat is mede door studentonderzoek

gebleken dat dit nodig was. Als we gelijk een toeristisch aanjager hadden gehad hadden dingen kunnen doorlopen. Er is nu een heleboel op de plank blijven liggen maar dat zie je straks wel weer terug komen.” [Johannes van der Veen].

3.3 Conclusie

Er waren geen duidelijke project eigenaren die echt als opdrachtgever voor de studenten functioneerden. Er waren wel individuele vragen die in het proces van vraagarticulatie werden ingebed in het netwerk van de WSI. Het gebrek aan ondersteunende projectstructuur, de manier van vraagarticulatie en de wijze waarop de WSI als vrijblijvend netwerk fungeert maakt dat de studenten veel hebben uitgezocht op gebiedsniveau en minder ten behoeve van een specifiek persoon of organisatie. Zij konden niet instromen in een lopend project om daarbinnen iets concreets uit te zoeken ten behoeve van het toekomstig handelen in het project, iets wat in de nabije toekomst waarschijnlijk wel binnen handbereik ligt. Desalniettemin zijn er zeker onderzoeken gedaan die tot een concrete actie hebben geleid zoals het onderzoek naar kleinschalige waterberging, het onderzoek naar de lange termijn visie op groen blauwe verbindingen of de aanbevelingen voor een streekplatform in het eerste jaar.

De verwachting over resultaten en concrete acties lag vaak op het niveau van de individuele studentenrapporten. In dit hoofdstuk zijn de factoren aan bod gekomen die deze verwachting nuanceren. Het gebied heeft collectief vragen gegenereerd, collectief gecoacht, en collectief de resultaten ontvangen op de streekdagen. De studenten hebben voornamelijk deelonderzoeken opgeleverd voor het gebied in zijn algemeenheid. De impact daarvan is dat er meer richting en overzicht is op ontwikkelingen in het Zuidelijk Westerkwartier, dat er meer zicht is op kansen en op samenhang.

De ontwikkeling van het project Brug Toekomst als een werkplaats en als een kennisarrangement heeft vele partijen bij elkaar gebracht en heeft in haar werkwijze verschillende soorten en vormen van kennis gecombineerd. Alle betrokkenen zijn dragers van kennis, of het nu om intuïtieve ervaringskennis of analyse en inzicht gaat. De resultaten van dit arrangement zijn de studenten rapporten, de groepsprocessen en de ontmoetingen. Maar de resultaten van het project Brug Toekomst zijn slechts één van de vele factoren van invloed op de oplossing van een maatschappelijk vraagstuk. Hoe de effecten uiteindelijk doorwerking krijgen ligt meestal buiten de directe invloedssfeer van het kennisarrangement (zie ook Geerling-Eiff et al 2007).

4 Het model nader bekeken

Het onderwijsproject werd bij aanvang in 2003 “Brug Toekomst” gedoopt. Maar het model van samenwerking dat gedurende de afgelopen jaren is ontwikkeld wordt tegenwoordig in allerlei vormen ook elders toegepast onder verschillende benamingen zoals “Werkplaats”, “Kenniskloket” of “Plattelandsacademie”. In dit hoofdstuk gaan we nader in op het model, zowel in ideaaltypische zin als in de weerbarstige praktijk. Daarnaast evalueren we de doelstellingen van “Brug Toekomst” en gaan we in op de kritische succesfactoren.

4.1 Het werkplaats model in ideaaltypische zin

Er is de laatste jaren weer meer aandacht binnen het hoger onderwijs voor de relatie met de praktijk. Zeker binnen het groen onderwijs is er hernieuwde aandacht voor de verbinding tussen praktijk, onderzoek, onderwijs en beleid. Men heeft deze relaties opnieuw geïnstitutionaliseerd in de Groene Kennis Coöperatie. Dat wil niet zeggen dat er helemaal geen voeling met de praktijk meer was.

“De werkplaatsfilosofie is de school ingekomen. Maar als je terugkijkt kun je zien dat we een soortgelijk iets al hadden met externe projecten, kortdurende projecten, vaak ook op lokatie. Alleen was het erg ad hoc, en nu is het langjarige wel nieuw.” [Daan van der Linde].

Het is de combinatie van verschillende kenmerken in het samenwerkingsmodel, die de vernieuwing laat zien. De kenmerken:

Meervoudige doelstelling

- Vragen oplossen die in de praktijk leven
- Studenten aan gebiedsvragen laten werken
- Gezamenlijk leren en ontwikkelen gericht op streekbelang

Actieonderzoek

- De betrokkenheid bij de praktijk is leidend voor het onderzoek
- Onderzoek is interactief en interdisciplinair
- Het bevorderen van de kennis doorstroom tussen onderzoek, onderwijs en praktijk

Fysieke plek

- Een plek in het gebied waar studenten kunnen werken
- Een plek waar studenten het gebied kunnen ontmoeten

Continuïteit

- Verankering van relatie met praktijk in het onderwijs
- Meerjarige afspraken over studenten inzet
- Gezamenlijk ontwikkelen en bijstellen van kennisagenda uit een gebiedsprogramma

Aaldrik Pot

Het Brug Toekomst project ontwikkelde gaandeweg een groot deel van deze kenmerken en droeg daarmee bij aan de vernieuwing die op dit moment ook op andere plaatsen ontwikkeld wordt. Elders in het land zoals bijvoorbeeld in de Veenkoloniën of in Eemland bestaan andere arrangementen met dezelfde basiskenmerken.

“Noem het werkplaats maar als je er echt naar gaat kijken dan gaat het om co-creatie, actieonderzoek, het verbinden van partijen. Het concept is eruit ontstaan terwijl het heel voorzichtig via learning-by-doing begonnen is.” [Jifke Sol].

Het werkplaats model in ideaaltypische zin is ambitieus en verondersteld een groot aantal randvoorwaarden die niet vanzelfsprekend aanwezig zijn of aan verandering in de tijd onderhevig zijn. Desalniettemin is de samenwerking in het project Brug Toekomst tussen onderwijsinstellingen, gebiedsbetrokkenen en studenten succesvol geweest, daarover zijn de betrokkenen het eens. Dat kwam tot stand door een grote inzet en betrokkenheid van deze mensen. Deze en andere succesfactoren benoemen we verderop. Eerst lopen we hier de grootste knelpunten langs die het project Brug Toekomst tegen kwam.

4.2 De praktijk, knelpunten

4.2.1 Betrekken van onderzoeksinstituten

De oorspronkelijke project gedachte was gestoeld op de noodzaak om kennis te laten doorstromen van onderzoek naar onderwijs en praktijk en omgekeerd. In het oorspronkelijke projectplan hebben de Wageningse onderzoeksinstituten zoals Alterra ook rol in het geven van workshops aan de studenten op inhoudelijke, procesmatige en ontwerp-thema's rondom het werken in gebiedsontwikkeling. Maar al in de voorbereidende fase blijkt dat het lastig is om de onderzoeksinstituten bij het project te betrekken.

Twee onderzoekers van Alterra zijn betrokken bij de eerste lichte studenten, de groep van zeven die start in 2004. Rob le Rütte en Yvon Schuler geven inhoudelijke en procesmatige workshops en ondersteuning. Hun inzet komt mede voort uit het belang dat beide onderzoekers hechten aan onderwijs doordat zij zelf ervaring in en affiniteit met onderwijs hebben. Al gauw echter, blijken de institutionele kaders de kennisdoorstroom in de weg te zitten omdat de onderzoekers op basis

van declarabele uren moeten werken en tarieven hanteren die niet binnen het project passen.

“Ik heb toen in 2004 de helpdesk ingeschakeld en 10.000 euro geregeld anders kon het niet. Je moest er echt moeite voor doen om ze erbij te halen en als je die expertise dan uit docenten kunt krijgen dan gebeurt het op die manier. Dat heeft ook te maken met dat zij voor elk uur moeten declareren en betaald moeten krijgen. Dat hebben onderwijzers niet. Op het moment dat je hun expertise nodig had moest je altijd met geld aan de slag en aan de andere kant leunt dit project sterk op betrokkenheid.” [Jifke Sol].

Na het eerste pilot jaar hebben de onderzoeksinstituten geen structurele rol meer. Bovendien blijkt al snel dat de term kennisdoorstroom niet de lading dekt en een achterhaalde term is. Het actieonderzoek is een proces van gezamenlijk leren waarbij kennis niet slechts één kant op stroomt maar juist alle kanten op stroomt. Het project gaat door als een onderwijsproject, gericht op de samenwerking tussen de onderwijsinstellingen. Want ondanks dat de verschillen tussen de onderwijsinstellingen door het project scherper naar voren komen, vormt dat geen belemmering voor de samenwerking.

4.2.2 Interactief en interdisciplinair werken

De kern van het Brug Toekomst project draait om het doen van actieonderzoek. Actieonderzoek betekent dat onderzoek in samenspraak met betrokkenen uit het gebied wordt uitgevoerd. Actieonderzoek is daarom altijd interactief. Het onderzoek ontwikkelt zich in interactie met betrokkenen en opdrachtgevers omdat men ervan uit gaat dat de interactie tussen mensen de enige basis voor kennis is. Hieronder gaat een wetenschapsfilosofie schuil die afwijkt van de traditionele opvatting over de rol en plaats van de wetenschap. In de interactieve benadering is wetenschap niet de enige producent van waarheid. Niet alleen feiten, maar ook redenen – wat mensen ergens van vinden – worden in het onderzoek meegenomen. Want een wetenschappelijke oplossing voor een probleem, bijvoorbeeld een nieuwe technologie, hoeft helemaal niet aan te sluiten bij hoe het probleem of de oplossing door de mensen zelf ervaren wordt. Interactief onderzoek gaat daarom uit van een gezamenlijke waarheidsbepaling zodat de uitkomst en wat gebeuren moet, door belanghebbenden gedragen wordt (Zwaan et al. 2003).

In het Brug Toekomst project wordt de interactiviteit op drie manieren ingevuld.

- Door gezamenlijke vraagarticulatie en terugkoppeling van

onderzoeksresultaten op de streekdagen.

- Door interactie tijdens het veldwerk en het verzamelen van gegevens, workshops, interviews, tussentijdse terugkoppeling.
- Door de continuïteit in de samenwerking en de facilitatie van de stuurgroep Brug Toekomst en later de WSI.

De interactiviteit van het project heeft continu aandacht gekregen. Maar vooral de interactiviteit tijdens het veldwerk kwam snel onder druk te staan en kwam vooral in het eerste jaar het beste tot zijn recht. Het blijkt veel extra begeleiding en training te vragen om studenten echt goed te kunnen voorbereiden op interactief onderzoek. De studenten moeten leren omgaan met de onzekerheid van een onderzoek waarbij de praktijk leidend is en waarbij zij in een groep moeten samenwerken. In het eerste jaar is er extra tijd en geld beschikbaar voor begeleiding maar in de daaropvolgende jaren niet meer. Bovendien lukt het in latere jaren niet meer om van de studenten die zich aanmelden een groep te maken, onderwerpen en perioden van onderzoek lopen teveel uiteen. Hierdoor komt ook de interdisciplinaire kruisbestuiving in het gedrag. De evaluatie van 2005 constateert dat het toch losse studenten bleven die voornamelijk tijdens de WSI bijeenkomsten tot uitwisseling kwamen.

“We hebben geworsteld met actieonderzoek in de werkelijke praktijk, waarbij bleek dat het hele idealistische van echt betrokken, groepswork en interdisciplinair alleen maar werkt met heel veel begeleiding. Terwijl als je een afstudeervak in de context van een gebied doet dan mag je daar vanuit de gewone financiering 30 uur in steken per een student.” [Simon Oosting].

“Op het moment dat je een groep hebt kun je beter sturen op allerlei doelstellingen. En het beïnvloedt de interdisciplinariteit. In een groep wordt je meer verleid om het vanaf een andere discipline te bekijken dan als je alleen werkt.” [Jifke Sol].

De andere manieren van interactiviteit in het project blijven echter wel een constante factor gedurende de jaren. De samenwerkingsrelatie blijft in stand, evenals de vraagarticulatie en terugkoppeling van onderzoeksresultaten in het gebied. Voor de studenten verschuift de nadruk van interactief onderzoek naar het doen van een afstudeeropdracht in een praktijksituatie.

“Het is nu vooral een plek om je afstudeerscriptie te doen. De onderzoeksvragen worden door het gebied geformuleerd voor een groot deel en de studenten komen met de begeleiders en scherpen deze aan zodat de onderwijsinstelling er ook blij mee is. En het gebied blijft coachen.

Dat is nu de invulling, dit najaar gaan er ook weer 6 of 7 studenten een onderzoek doen, dat is helemaal niet slecht.” [Simon Oosting].

Archief Daan van der Linde / Arën Bakken

4.2.3 De onmogelijke logistiek

Logistiek gezien liep het project Brug Toekomst tegen een aantal belemmeringen aan. Logistiek heeft hier twee betekenissen, enerzijds in de fysieke zin van afstand tot het gebied en anderzijds in de zin van afstemming tussen onderwijsinstellingen onderling en tussen onderwijs en gebied.

De fysieke afstand van twee van de drie kennisinstellingen tot het Zuidelijk Westerkwartier vormde dikwijls een belemmering en vergde veel planning. Zowel uit Wageningen als uit Velp was de reis naar het noorden een hele onderneming met het openbaar vervoer. Het leidt tot onvermijdelijke anekdotes over bijvoorbeeld het missen van de laatste trein in Zwolle. En andersom vormde de afstand net zo goed soms een barrière.

“Echt makkelijk te bereiken was het niet vanuit Velp. Wij zijn vaak in het gebied geweest en hebben een enquête gehouden, avondsessies belegd, gemeenteraadsvergaderingen bijgewoond en zijn bij stuurgroep Brug Toekomst vergaderingen geweest. Maar bij onze diplomauitreiking hebben we iedereen uitgenodigd en is niemand uit het Zuidelijk Westerkwartier geweest!” [Thijs Bergsma en Jan Bosch].

Daarnaast vormde de afstemming tussen de onderwijsinstellingen onderling een belemmering voor de mate van interactiviteit in het project. Gedurende het project kwamen de verschillen tussen het HBO en het WO scherp aan het licht. Verschillen kwamen voor in de roostering, in de mate van interactiviteit in de opleiding en de vrijheid die studenten

hadden in het bepalen van hun afstudeerperiode. Deze institutionele verschillen zorgden ervoor dat de studenten steeds minder een groep vormden en als groep opereerden. De halfjaarlijkse cyclus met het gebied van start in januari en oplevering in juni vervaagt doordat studenten op allerlei tijdstippen starten en eindigen.

“We hebben ook geleerd dat het ingewikkeld lag om dit soort van werken te laten zakken binnen het regulier onderwijs. Bottle necks daarbij waren dat de roostering veel beter op elkaar aan zou moeten sluiten, dat onderwijslocaties verschillend georganiseerd zijn en dat studenten extra voorbereiding nodig hebben die ergens moet worden ingepast”. [Frank Bakema].

“In het HBO is het heel erg planmatig vastgelegd en in het WO is dat niet zo strak gepland en is het meer of je er zelf aan toe bent, ongeveer. Als je dan een projectteam van studenten wilt hebben dan is dat logistiek eigenlijk al onmogelijk. Na het eerste jaar is dat nooit meer gelukt. Niet te plannen.” [Jifke Sol].

Vervolgens is er nog de logistiek van afstemming van aanbod en vraag tussen de onderwijsinstellingen en het gebied. Er zijn geen meerjaren afspraken over de inzet van studenten in het kader van een langjarige kennisagenda. Ook zulke afspraken garanderen geen succes maar zonder deze afspraken is het nog meer zoeken naar de wederzijdse verwachtingen.

“Wat nogal tegenviel was dat er begin 2008 geen studenten waren. Eind 2007 ben ik nog naar Wageningen gekomen voor het programma Regionale Transitie waarbij ik op een soort zeepkist onderzoeksvragen heb ingediend. Dat heeft niets opgeleverd. Maar later heeft de AMC groep in twee maanden tijd wel een fantastisch rapport opgeleverd.” [Nico Boele].

“Daar hebben we ook de les uitgetrokken dat je een half jaar van te voren moet beginnen met de onderzoeksagenda voordat je de studenten zoekt.” [Jifke Sol]

“Om hapklare brokken te krijgen voor het onderwijs hier is moeilijk. Het is moeilijk om de WSI zulke vragen te laten formuleren waar je wat mee kan. En ik had meer willen doen met landschapsontwikkelingsplannen, maar dat kwam er niet van, studenten van hier waren daar heel geschikt voor geweest maar het komt er niet altijd van.” [Daan van der Linde].

4.2.4 Verankering in het onderwijs

Een van de moeilijkste punten in het project Brug Toekomst blijkt de verankering van de interactieve werkwijze binnen de onderwijsinstellingen. Hoewel het succes van het project erkent wordt door de betrokken onderwijsbesturen, blijft het als een project buiten de onderwijsstructuur staan. De werkwijze wordt gewaardeerd als een zeer noodzakelijke brug naar de praktijk, maar lijkt niet te passen binnen het stramien waarin de onderwijsinstellingen opereren.

“We hebben er veel van geleerd. Hoe studenten daar tegenaan kijken is een meerwaarde. Maar bij het punt van: er zijn praktische problemen en die moeten we oplossen, daar zijn we blijven steken”. [Frank Bakema].

Dit heeft tot gevolg dat na het eerste pilot jaar, de financiering drastisch terugloopt en daarmee ook de inzet van de docenten en andere betrokkenen uit de onderwijsinstellingen. Terwijl juist in de pilotevaluatie is geconstateerd dat het doen van interactief onderzoek veel extra begeleiding en training vergt, gaat het aantal in te zetten docenten in de daaropvolgende jaren van het project juist naar beneden. Het project Brug Toekomst leunt daarom in latere jaren nog meer op de betrokkenheid van de docenten en projectleider om de kwaliteit van de interactieve omgeving te waarborgen.

“In het onderwijs kregen mensen geen tijd en het bleef er als project bij hangen. Het nieuwe past niet in het systeem. Dat is het hele probleem van alle werkplaatsen die nu in het hele land worden uitgerold, die lopen daar compleet tegenop.” [Jifke Sol].

Het project Brug Toekomst is een voorbeeld van een project dat vernieuwing voortbrengt in de onderwijsinstellingen. Bovendien zijn zulke projecten “de krenten in de pap” voor de docenten en dragen zij bij aan persoonlijke ontwikkeling. Echter, als project kan het ook buiten de onderwijsorganisatie blijven staan, als een tijdelijk iets, dat komt en gaat. Een project biedt daarmee de mogelijkheid om allerlei ‘experimenten’ aan te gaan zonder lange termijn consequenties.

“Een project is het veilige pad, de uitvoering door studenten past binnen het onderwijs en het organisatiewerk erom heen wordt vergoed door bijvoorbeeld een RIGO project. Per activiteit zoek je zo naar financiering.” [Daan van der Linde].

De vernieuwing die het project Brug Toekomst heeft gegenereerd blijft voornamelijk bij de docenten en krijgt verankering in de activiteiten die zij ontplooiën. Zo wordt het Westerkwartier een casus in lesmateriaal en wordt de ervaring in het Westerkwartier in vakken plattelandsvernieuwing doorgegeven. Maar verder dan wat de docenten zelf kunnen doen komt het niet.

“Inzakken in onderwijs bleek nog te vroeg. Wel zou het als extra activiteit in de vrije ruimte kunnen worden aangeboden. Maar dan heb je ook een stuk verankering nodig. Die verankering is niet gelukt.” [Frank Bakema].

4.3 Succesfactoren van het project Brug Toekomst

Het project Brug Toekomst had vier algemene doelstellingen welke allen vervuld zijn in de vijf jaar dat het project heeft gedraaid. Gedurende deze tijd hebben bijna 50 studenten individueel of in groepsverband onderzoek gedaan op vragen uit het gebied. De doelstelling van het project om antwoorden te geven op vragen uit het gebied is daarmee voldaan, in hoeverre deze antwoorden impact hebben gehad is in hoofdstuk 3 geanalyseerd. Daarnaast is er ervaring opgedaan in de samenwerking tussen de onderwijsinstellingen Van Hall Instituut, Larenstein en Wageningen Universiteit. Deze ervaring heeft er onder andere toe geleid dat er een kennismakingscursus kwam voor HBO studenten die in Wageningen een master opleiding wilden doen. Ook de derde doelstelling, het laten doorstromen van kennis richting studenten en het gebied is door het project Brug Toekomst tot stand gekomen. Het leereffect voor studenten om in een echte praktijk situatie een onderzoek te doen wordt door alle betrokkenen gewaardeerd. Daarnaast is er een sociaal leerproces op gang gekomen waar het project een belangrijke bijdrage aan heeft geleverd. De continuïteit in de relatie met het gebied, de vierde doelstelling, heeft zich gedurende vijf jaar ontwikkeld, met ups en downs. Er is op dit moment een nieuwe fase aangebroken waarin de ontwikkelde werkplaats wordt voortgezet met nieuwe elementen, zoals de inbreng van studenten van andere HBO's en MBO's (anders dan Van Hall Larenstein en WUR) .

Geëvalueerd op de vier algemene doelstellingen is het project Brug Toekomst succesvol geweest. Maar er is veel meer gebeurd dan in deze doelstellingen is verrat. Er ontstond gedurende de jaren een Community

of Practice, een lerende gemeenschap waarin allerlei soorten kennis, ervaring en energie werden ontwikkeld op basis van gelijkwaardigheid. De individuele studentrapporten waren daarin slechts één element. Dat gebeurde niet zomaar, automatisch, maar vergde veel investering van de direct betrokkenen. We benoemen enkele kritische succesfactoren die hiervoor essentieel waren.

- Krachtige trekker en informele leider

In een gebiedsproces waarin nog weinig tot geen structuur zit – die ontstond gaandeweg – is het belangrijk dat er een informele leider is die tijd en energie wil steken in het dragen en uitdragen van de groep. Het Zuidelijk Westerkwartier had zo'n informele leider in de vorm van Nico Boele, werkzaam bij Staatsbosbeheer. Hij wordt en blijft voorzitter van de WSI. Hij heeft met zijn verbindende persoonlijkheid zich steeds gericht op de groep en het grotere geheel en daarmee de energie weten vast te houden en uit te bouwen. Sleutelwoorden hierbij zijn vertrouwen, geduld en veiligheid.

- Doen wat nodig is, los van de formele rol

Veel van het werk dat de direct betrokkenen uitvoeren ten behoeve van de organisatie van de studenten, het gebiedsproces, de streekdagen enzovoort blijft onzichtbaar in de formele rol. De docent is niet alleen docent, maar ook coach in de opbouw van de WSI, procesbegeleider, workshopleider en organisator. Docent Simon Oosting had naast deze rollen ook de rol van penningmeester van de WSI. De agrariër is ook coach voor studenten, organisator van de streekdag, respondent in tal van studentonderzoeken. De ambtenaar schrijft een WSI-plan en begeleidt studenten, voorziet studenten van informatie. Er zijn talloze informele rollen die gezamenlijk zorgen voor de opbouw en voortgang van de lerende gemeenschap.

- Intermediair zijn, verbinden en schakelen

De werelden van onderwijs en gebied zijn verschillend en hebben ieder hun eigen dynamiek, verwachtingen en logica. Dan zijn er intermediairen nodig die kunnen overbruggen, die de taal van de andere begrijpen en die weer kunnen terug vertalen in hun eigen organisatie. Er waren verschillende intermediairen zoals Nico Boele in het Zuidelijk Westerkwartier en Jifke Sol richting het onderwijs. Jifke Sol heeft talloze presentaties gegeven en gesprekken gevoerd binnen de verschillende geledingen van de onderwijsinstellingen om de ervaring uit het project Brug Toekomst te delen en om verankering van de interactieve werkwijze op gang te brengen.

- Betrokkenheid en draagvlak

Het project Brug Toekomst en de ontwikkeling van de WSI zijn beide gebaseerd op enorme betrokkenheid van alle mensen die erin deelnamen. Zowel vanuit het onderwijs als vanuit het gebied hebben veel mensen veel vrije tijd gestoken in het geven van interviews, informatie of coaching voor studenten of in het organisatie-, ontwikkelings- en lobbywerk voor de WSI. De WSI als vrijblijvend netwerk, zonder officiële status, zonder formeel lidmaatschap, heeft haar draagvlak altijd behouden bij een kerngroep van actieve betrokkenen en kon daarnaast een beroep doen op tal van geïnteresseerden.

- Visies

Vanuit de onderwijsinstellingen was er een sterke consensus over de visie op leren. Vanuit de docenten stond het gezamenlijk leren centraal, op basis van gelijkwaardigheid, op basis van wetenschappelijke én ervaringskennis, als interactief en sociaal proces. Deze visie was belangrijk voor de organische groei van de WSI als gebiedsplatform en informeel netwerk. Het maakte een breed bewustwordingsproces mogelijk omdat het niet bij voorbaat iets uitsloot. Het sloot geen enkele inhoudelijke visie op gebiedsontwikkeling uit. De keerzijde daarvan was de steeds weer terugkerende zoektocht naar rol en functie van de WSI omdat verschillende mensen verschillende visies op gebiedsontwikkeling hadden totdat de structuur van LEADER, LAG en Plattelandshuis zich aandiende.

5 Conclusie

Het project Brug Toekomst vormde de samenwerking waarin de onderwijsinstellingen Van Hall Larenstein en Wageningen Universiteit en het Zuidelijk Westerkwartier de voorloper ontwikkelden van het huidige 'werkplaats' concept. Een samenwerkingsmodel door een learning-by-doing manier ontstaan, waarin het Zuidelijk Westerkwartier en later het hele Westerkwartier leidend was. Achteraf gezien is het een meerjarig kennisarrangement tussen onderwijs en gebied, een onderwerp waar nu veel aandacht voor is.

Impact: sociaal leren

De chronologische terugblik over vijf jaar laat zien dat een ontmoeting tussen gebied en onderwijs onderhevig is aan de tijd en dynamiek in beide werelden. De ontwikkeling van het project Brug Toekomst als een werkplaats en als een kennisarrangement heeft vele partijen bij elkaar gebracht en heeft in haar werkwijze verschillende soorten en vormen van kennis gecombineerd. De impact van het project Brug Toekomst is dat er een proces van sociaal leren op gang gekomen is. Hierbij zijn alle betrokkenen, zowel de studenten, de mensen in het gebied en de onderwijzers dragers van kennis, of het nu om intuïtieve ervaringskennis of analyse en inzicht gaat.

In het gebied was het proces van sociaal leren gericht op het vergroten van inzicht in eigen handelingsperspectieven en bewustwording. De resultaten van dit proces vormen de studenten rapporten, de groepsprocessen, de ontmoetingen en de ontstane samenwerkings sfeer. Maar de resultaten van het project Brug Toekomst zijn slechts één van de vele factoren van invloed op de oplossing van een maatschappelijk vraagstuk. Hoe de effecten uiteindelijk doorwerking krijgen ligt meestal buiten de directe invloedssfeer van het kennisarrangement.

De studenten hebben in dit proces van sociaal leren competenties ontwikkeld die horen bij het doen van actieonderzoek in een 'real life' setting zoals onder andere het omgaan met onzekerheid en onverwachte situaties, het vertalen van een vraag naar een onderzoeksvraag en kennis van een gebiedsproces. De studenten hebben het bovendien in het algemeen als leuk en inspirerend ervaren in het Westerkwartier hun afstudeeronderzoek te doen.

Voor de docenten is de betrokkenheid bij het project Brug Toekomst een verrijking voor hun persoonlijke loopbaan. Het verbreedt hun praktijk ervaring in zowel de inhoud van gebiedsprocessen als in de methodische zin van hoe actie onderzoek in de praktijk werkt.

Aaldrik Pot

Aanbeveling: het opnieuw opzetten van een kennisarrangement zou nu vanaf de start moeten werken met meerjarige afspraken, gekoppeld aan inhoudelijke gebiedsdoelen. De langdurige focus en de koppeling met inhoudelijke gebiedsdoelen maken de monitoring van impact beter organiseerbaar.

Onderzoeksresultaten en concrete actie

De verwachtingen over onderzoeksresultaten en concrete acties lagen vaak op het niveau van de individuele studentenrapporten. Op dit niveau had men in het Zuidelijk Westerkwartier meer doorwerking naar concrete acties verwacht. Het gebrek aan ondersteunende projectstructuur, de manier van vraagarticulatie en de wijze waarop de WSI als vrijblijvend netwerk fungeert maakt dat de studenten veel hebben uitgezocht op gebiedsniveau en minder ten behoeve van een specifiek persoon of organisatie. Zij konden niet instromen in een lopend project om daarbinnen iets concreets uit te zoeken ten behoeve van het toekomstig handelen in het project, iets wat in de nabije toekomst waarschijnlijk wel binnen handbereik ligt. Desalniettemin waren er zeker onderzoeken die tot een concrete actie hebben geleid zoals het onderzoek naar kleinschalige waterberging, het onderzoek naar de lange termijn visie op groen blauwe verbindingen of de aanbevelingen voor een streekplatform in het eerste jaar.

Aanbeveling: binnen het kader van projectbegeleiding en infrastructuur in het Plattelandshuis kunnen studenten onderzoek doen in het kader van op te starten of lopende projecten. Hierdoor is eigenaarschap van de resultaten door de opdrachtgever beter gewaarborgd. In een nieuw kennisarrangement kan bovendien het proces van (collectieve) vraagarticulatie verbeterd worden.

Verankering in het onderwijs

Een van de moeilijkste punten in het project Brug Toekomst bleek de verankering van de interactieve werkwijze binnen de onderwijsinstellingen. De werkwijze werd gewaardeerd als een zeer noodzakelijke brug naar de praktijk, maar leek niet te passen binnen het stramien waarin de onderwijsinstellingen opereerden. De docenten hebben elke mogelijkheid aangegrepen om de praktijkervaring breder uit te zetten in de onderwijsinstellingen. De ervaring die met het project Brug Toekomst is opgedaan, is in presentaties, hoorcolleges, casus materiaal, gesprekken en cursussen verwerkt. Het gevaar met de huidige 'werkplaatsen' zoals het project Brug Toekomst is dat ze als project buiten de onderwijsorganisatie blijven staan, als een tijdelijk iets, dat komt en gaat.

Aanbeveling: binnen de groene onderwijsinstellingen biedt de nieuwe programmering de kans om van een activiteit als het participeren in een werkplaats een Minor te maken. Dan kunnen studenten van beide instellingen het samen oppakken. Door een gezamenlijke minor is financiering en roostering gewaarborgd.

Succesfactoren

Er onstond gedurende de jaren een Community of Practice, een lerende gemeenschap waarin allerlei soorten kennis, ervaring en energie werden ontwikkeld op basis van gelijkwaardigheid.

Kritische succesfactoren daarbij waren:

- Krachtige trekker en informele leider

In een gebiedsproces waarin nog weinig tot geen structuur zit – die ontstond gaandeweg – is het belangrijk dat er een informele leider is die tijd en energie wil steken in het dragen en uitdragen van de groep. Sleutelwoorden hierbij zijn vertrouwen, geduld en veiligheid.

- Doen wat nodig is, los van de formele rol

Veel van het werk dat de direct betrokkenen uitvoeren ten behoeve van de organisatie van de studenten, het gebiedsproces, de streekdagen enzovoort blijft onzichtbaar in de formele rol. De docent is niet alleen docent, maar ook coach in de opbouw van de WSI, procesbegeleider, workshopleider en organisator. Er zijn talloze informele rollen die gezamenlijk zorgen voor de opbouw en voortgang van de lerende gemeenschap.

- Intermediair zijn, verbinden en schakelen

De werelden van onderwijs en gebied zijn verschillend en hebben ieder hun eigen dynamiek, verwachtingen en logica. Dan zijn er intermediairen nodig die kunnen overbruggen, die de taal van de andere begrijpen en die weer kunnen terug vertalen in hun eigen organisatie.

- Betrokkenheid en draagvlak

Het project Brug Toekomst en de ontwikkeling van de WSI zijn beide gebaseerd op enorme betrokkenheid van alle mensen die erin deelnamen. Zowel vanuit het onderwijs als vanuit het gebied hebben veel mensen veel vrije tijd gestoken in het geven van interviews, informatie of coaching voor studenten of in het organisatie-, ontwikkelings- en lobbywerk voor de WSI.

- Visies

Vanuit de docenten stond het gezamenlijk leren centraal, op basis van gelijkwaardigheid, op basis van wetenschappelijke én ervaringskennis, als interactief en sociaal proces. Deze visie was belangrijk voor de organische groei van de WSI als gebiedsplatform en informeel netwerk. Het maakte een breed bewustwordingsproces mogelijk omdat het niet bij voorbaat iets uitsloot.

Terugkijkend naar de afgelopen jaren, zien we een beeld dat langzaam kantelt. Het project startte met de onderwijsinstellingen die ambitieus en relatief groot hebben ingezet op de ontwikkeling van kennisarrangementen. Zij ontmoetten een gebied dat zich bescheiden opstelde, wel iets verwachtte maar niet zoveel binnen de bestuurlijke praktijken van dat moment.

Anno 2009 is het Westerkwartier een gebied dat trots op zichzelf is en vol ambitie is over de samenwerking in de regio, bestuurlijke vernieuwing en eigen ontwikkeling. Er zijn eigen gebieds- en kennisarrangementen gesmeed terwijl de onderwijsinstellingen een stuk bescheidener zijn omdat ze zich gerealiseerd hebben dat het maken van kennisarrangementen in de regio een grote betrokkenheid vraagt van staf en studenten die in de praktijk niet zonder inspanning te verwezenlijken valt.

Het is de ervaring die allen rijker heeft gemaakt!

Nawoord

We kijken als projectteam terug op een geslaagde ervaring in actie onderzoek. Het was niet altijd even expliciet, maar dat we volgens de principes van actieonderzoek hebben gewerkt staat als een paal boven water. Actieonderzoek gaat uit van onderzoek voor en met de praktijk, gericht op het bewerkstelligen van verandering. Het vraagt veel van alle betrokkenen, commitment, flexibiliteit, verbondenheid en zorg voor elkaar. Dat deze ingrediënten vanaf het begin in grote mate aanwezig waren, zegt niet alleen veel over de betrokkenen maar geeft ook de kracht en potentie aan van actie onderzoek. Daar hebben wij voor gestaan.

Dat betekende dat we als projectteam veelvuldig met de WSI hebben meevergaderd op zoek naar de beste aanpak, en daarmee ook het ontwikkeltraject van de WSI hebben ondersteund. Als projectteam (projectleider en docenten) hebben we regelmatig een rol gespeeld als facilitator van een onderzoeksproces, door workshops met studenten of zonder studenten voor te bereiden, door zorg te dragen voor startbijeenkomsten, studiedagen en later streekdagen. Dat betekende ook dat we regelmatig reflecteerden op het proces, hebben we het wel goed gedaan en wat leren we ervan. Elk jaar opnieuw was het weer een zoektocht naar de beste match tussen vragen uit het gebied en geïnteresseerde en gemotiveerde studenten. Het was daarom voor ons als allemaal een boeiende periode, en we hebben het als een prachtkans ervaren om een nieuwe verbinding tussen een streek en de school te zien groeien. Mooi om mee te kunnen maken hoe een gebied zich in een paar jaar kan ontwikkelen.

Op deze plek dan ook een woord van dank aan alle gastvrije ontvangsten op de meest bijzondere plaatsen, werkschuren, boerderijen, dorpshuizen en kerken in het Westerkwartier. Op deze manier hebben we elkaar des te beter leren kennen en waarderen. Dank ook aan alle studenten die zich voor het Westerkwartier hebben ingespannen en lange reizen hebben gemaakt, ook te voet, met de fiets en met het openbaar vervoer, soms vele uren onderweg. En tenslotte dank aan WUR die het door dit verkennende project mogelijk heeft gemaakt dat deze ervaringen en innovaties plaats konden vinden.

Jifke Sol, Simon Oosting, Ariën Baken en Daan van der Linde

Ariën Baken

Verantwoording en dankwoord

Deze evaluatie en terugblik vond plaats ter afsluiting van het project 'Leren in het Westerkwartier', een project binnen het LNV programma Regionale Transitie (RIGO). Dit eenjarige project vormde een voortzetting van het project Brug Toekomst, waarin gedurende de voorgaande vier jaar werd samengewerkt tussen de onderwijsinstellingen Wageningen Universiteit, Van Hall Instituut en Larenstein en het gebied Zuidelijk Westerkwartier, eerst met de Stuurgroep Brug Toekomst en later met de Werkgroep Streekinitiatief (WSI).

Als promovenda was Petra Derkzen vanaf begin 2006 zelf betrokken bij de WSI. Zij kwam door haar promotieonderzoek in Wales in aanraking met het Europese Netwerk voor lokale plattelandsontwikkeling (ENLDT) waarbij betrokkenen uit een plattelandsgebied samen met wetenschappers in uitwisseling van elkaar leren. Zij heeft de WSI in dit netwerk geïntroduceerd, uitmondend in het bezoek van dit Netwerk aan het Westerkwartier en organisatie van een Countryside Exchange in juni 2008. Door deelname aan WSI vergaderingen vanaf 2006 heeft zij de samenwerking tussen de onderwijsinstellingen en de WSI van dichtbij meegemaakt zonder dat zij daarin zelf een verantwoordelijkheid had. Zij heeft, zoals allen, op persoonlijke titel deelgenomen aan WSI vergaderingen en daar haar inbreng gehad.

Het onderzoek voor dit boek is gebaseerd op drie soorten bronnen, documenten, interviews en participatieve observatie. Interviews vonden plaats in september en oktober 2008. Voor de drie groepen betrokkenen, de docenten, de studenten en de mensen uit het gebied werden aparte vragenlijsten gemaakt welke dienden voor overzicht en als ondersteuning, niet als blauwdruk. Interviews vonden zodoende in conversatiestijl plaats en werden op drie na, allen digitaal opgenomen en letterlijk uitgewerkt. Naast de interviews werden later feiten gecheckt bij verschillende betrokkenen. Er was veelvuldig contact met Nico Boele over feiten en processen en de betekenis voor het Zuidelijk Westerkwartier.

De analyse startte met de documenten. Het archief werd doorgespit; notulen, plannen en streekdag verslagen vormden een rijke bron van informatie. Alle studentenrapporten van de afgelopen vijf jaar werden bestudeerd en in overzicht bijeen gebracht. Het bleek dat geen van de betrokkenen het volledige archief en daarmee overzicht had over alle studentenrapporten.

Naast documenten en interviews vormde eigen impressies van WSI bijeenkomsten, vaak genoteerd in het onderzoeksdagboek voor het promotieonderzoek een aanvullende bron van informatie.

Aaldrik Pot

Een woord van dank gaat uit naar alle geïnterviewden voor hun tijd en enthousiasme waarmee ze hebben terug geblikt en gereflecteerd op de afgelopen jaren. Daarnaast een speciaal woord van dank voor Nico Boele en Tineke Algra voor het doorspitten van archieven en het reageren op vragen tussendoor. Ook een woord van dank gaat naar Aaldrik Pot, voor een aantal foto's en naar Stan Coenders voor het meedenken over de vormgeving. De vier betrokkenen uit het onderwijs, Jifke Sol, Simon Oosting, Ariën Baken en Daan van der Linde wil ik bedanken voor hun opdrachtgeverschap, het meedenken en het aanleveren van informatie en foto's. Simon en Jifke hebben het begeleiden en kritisch meelesen voor hun rekening genomen, in een erg prettige sfeer, waarvoor dank.

Daarnaast is een van de kritische succesfactoren ook bij het maken van dit boek weer van toepassing geweest; los van de formele rol, doen wat nodig is. Dit geldt in het bijzonder voor Simon Oosting en Frans Traa die ook vele uren hebben gestoken in de (financiële) organisatie rondom het publicatieklaar maken van dit boek. Aldus is deze publicatie wederom een samenwerking tussen onderwijs en gebied en is deze financieel ondersteund door RIGO, de vakgroep Dierlijke Productiesystemen, de Stichting WSI & de LAG Westerkwartier en Staatsbosbeheer.

Geïnterviewden

Onderwijs:

- Jifke Sol, Projectleider Brug Toekomst, Bureau SOL
- Simon Oosting, Docent Dierwetenschappen, Wageningen Universiteit
- Daan van der Linde, Docent Plattelandsontwikkeling bij de opleiding
- Bos en Natuurbeheer, van Hall Larenstein te Velp
- Ariën Baken, Docent Plattelandsvernieuwing, Van Hall Larenstein te Leeuwarden
- Frank Bakema, Sectiehoofd Strategie stafafdeling Onderwijs & Onderzoek, Wageningen Universiteit

Ex-studenten:

- Irene van Dorp, toen student Dierwetenschappen aan de Wageningen Universiteit, nu senior Beleidsmedewerker bij Provincie Groningen
- Jan Bosch, toen student Land & Water management aan Larenstein, nu adviseur Ruimte en Milieu bij DHV in Deventer
- Thijs Bergsma, toen student Land & Water management aan Larenstein, nu consultant bij JongeHonden

Gebied:

- Marjolein van Dijk, Cocoun Procesmanagement
- Irene van Dorp, Senior beleidsmedewerker Provincie Groningen
- Frans Traa, Lid WSI, Lid LAG voor dorpen, scholen en leefbaarheid
- Fokke Dijkstra, Lid WSI, Lid LAG voor agrarische sector, AVN
- Johannes van der Veen, Lid WSI, Lid LAG voor agrarische sector, LTO Noord
- Tineke Algra, Lid WSI, Lid LAG voor cultuur en toerisme

Aaldrink Pot

Publicaties

Geerling-Eiff, F., Kupper, H., Beuze, M. de, Wals, A. (2007) Een steen in het water (1.0). Een handreiking voor het werken met kennisarrangementen. Wageningen UR: Wageningen

Hoeven, N. van der, Wals, A., Blanken, H. (2006/2007) De Akoestiek van sociaal leren. SenterNovem: Utrecht

Zwaan, I., Mur, R., Almekinders, C., Groot, A., Huis, A. van, Klijn, J., Rabbinge, R., Röling, N., Top, M. van den, Wijnands, F. (2003) Interactiviteit een goed bewaard geheim? Ervaringen met en percepties van interactief onderzoek en onderwijs in Wageningen UR. Wageningen.

Verslagen en plannen

Oosting, S. (2003) Een brug naar de toekomst. Kennisdoorstroming rond interactief werken. April 2003

Sol, J., Baken, A., Hesselink, E., Oosting, S., Bakker, J., Buijtel, A., Cornelissen, K., Dorp, I. van, Hermse, W.S., Oppedijk van Veen, J. (2004) Samenwerking in het Westerkwartier. Een brug naar de Toekomst. Juli 2004.

Sol, J. (2004) Brug Toekomst. Evaluatie van een onderwijs- en onderzoeks pilot gericht op interactief werken, samenwerking en kennisdoorstroom. Thema Landbouw. December 2004

Baken, A. & Oosting, S. (2005) Streekdag Zuidelijk Westerkwartier 27 juni 2005. Dorpshuis de Vrijborg Nuis. 'Voor en door de streek'. Juli 2005

Baken, A. (2006) Verslag van de streekdag Westerkwartier 15 juni 2006. Dorpshuis de Vrijborg Nuis. Het Westerkwartier in zijn elementen.

Dijk, M. van & Zijlstra, A-J (2006) Organisatieplan Werkgroep Streekinitiatief. Werkgroep Streekinitiatief oktober 2006.

Oosting, S. (2008) Leren in het Westerkwartier. Tussenrapportage 1 september 2007 tot 1 maart 2008. Lutjegast- Wageningen, Februari 2008

Notulen

Projectgroep Brug Toekomst	25 september 2003
Notulen Startbijeenkomst	22 januari 2004
Notulen projectteamoverleg	16 februari 2004
Overleg met Stuurgroep Brug Toekomst	16 februari 2004
Evaluatie projectteam Brug Toekomst	17 september 2004
Stuurgroep bijeenkomst	22 september 2004
Notulen WSI	10 mei 2006
Notulen WSI	8 september 2006
Notulen WSI	15 februari 2007
Notulen WSI	22 maart 2007
Notulen WSI	24 april 2007
Notulen WSI	22 mei 2007
Notulen WSI	18 juni 2007
Notulen WSI	10 juli 2007

Brug 2 Evaluatie 2005

Evaluatie Brug Toekomst 2006

Folder Brug III onderwijsproject WUR & Van Hall Larenstein

Aaldrik Pot

Bijlage 1 Studenten en hun onderzoeken

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
*studenten die deelgenomen hebben aan streekdag/datum en begeleiding zoals door student op het rapport aangegeven						
* Annelies Buijts	Okt 2004	Simon Oosting Stuurgroep	Op weg naar één model voor cultuurlandschapsbeheer	Inzicht in draagvlak voor behoud cultuurlandschap	Aanbeveling gebiedsplatform Aanbeveling gebiedsaanpak	Bijgedragen aan het ontstaan van de WSI als gebiedsplatform voor een gebiedsaanpak
* Willem Sebastiaan Hermse	Juni 2004	Ariën Baken Eddy Hesseling Simon Oosting Jifke Sol Stuurgroep	De geniever betaalt. Onderzoek naar private financieringsvormen voor Agrarisch Natuurbeheer in het Zuidelijk Westerkwartier	Concepten en financiële instrumenten voor vermarkten van het landschap. Platform voor gebiedsontwikkeling	Aanbeveling gebiedsplatform	Bijdrage aan denken over landschapsfonds, koppeling van routes, gebiedsplatform. Concrete aanbevelingen reiken verder dan is opgepakt
* Irene van Dorp	Aug 2004	Simon Oosting Stuurgroep	Natuurlijk boeren!	Inzicht in de beleving van ANB door melkveehouders en inzicht in de financiële gevolgen voor de bedrijfsvoering	Aanbeveling gebiedsplatform	Bijdrage aan bewustzijn en erkenning over dat (collectief) natuurbeheer onvoldoende vergoed wordt
* Joris Bakker	Aug 2005	Eddy Hesseling Stuurgroep	ZWK.....het andere Groningen. Onderzoek naar de promotie van het ZWK	Inzicht in de condities voor samenwerking binnen plattelandsvernieuwing in het ZWK.	Inzicht in de condities voor samenwerking binnen plattelandsvernieuwing in het ZWK.	Bewustwording van succes en faalfactoren in de samenwerking door analyse van initiatieven in het ZWK
* Jeanette Oppedijk van Veen	Nov 2004	Leontine Visser Jet Proost Stuurgroep	Synergie. Processen en kwaliteiten van collectieve actie; Drie cases in het Zuidelijk Westerkwartier, Groningen	Inzicht in de condities voor samenwerking binnen plattelandsvernieuwing in het ZWK.		Bewustwording van succes en faalfactoren in de samenwerking door analyse van initiatieven in het ZWK

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
* Kasper Cornelissen			Bijdrage aan studiedag, geen rapportage	Inzicht in netwerken in het Westerkwartier en wat men belangrijk vindt in de samenwerking		Bewustwording van succes en faalfactoren in de samenwerking door analyse van initiatieven in het ZWK
* Mirjam Briejer	Jan 2006	Simon Oosting Stuurgroep	Beleef het boerenlandschap!!	Inzicht in mogelijkheden voor verbreed landgebruik. Inzicht in dat boeren in het ZWK agro-toerisme niet voor zichzelf als optie zien maar meer gericht zijn op natuurbeheer	Interesse van belanghebbenden voor de resultaten tijdens streekdag "de tijd is rijp voor het zetten van vervolgstappen"	Informatie bijdrage aan denken over landschapsfonds, koppeling van routes, gebiedsplatform. Concrete aanbevelingen reiken verder dan is opgepakt
Jaar 2005						
* George Beentjes Arjen Wibbens	Juni 2005	Ariën Baken Sietze Bottema Fokke Dijkstra	Verbranden, vergisten of composteren? Een afstudeeronderzoek naar de mogelijkheden van verwerking van organische reststoffen in het ZWK	In kaart brengen van organisch restmateriaal en mogelijkheden voor vergisting, verbranding en compostering, aanbeveling samenwerking in NOR via WSI	Interesse van belanghebbenden voor de resultaten tijdens streekdag "de tijd is rijp voor het zetten van vervolgstappen"	Informatie bijdrage aan denken over landschapsfonds, koppeling van routes, gebiedsplatform. Concrete aanbevelingen reiken verder dan is opgepakt
* Jan Bosch Thijs Bergsma	Aug 2005	Daan van der Linde	Functieveranderingen tussen de coulissen	Inzicht in functieverandering van boerderijen in ZWK en functie verandering in relatie tot de kwaliteit van landschapstypen. Aanbevelingen aan gemeenten. Landschapsfonds		Informatie over hoe ruimtelijk beleid kan worden ingezet bij vrijkomende agrarische bebouwing

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
* Bonne Keizer	Juni 2006	Kees Volker	Organisatiestructuur voor plattelandontwikkeling Westerkwartier	Conceptueel model voor organisatiestructuur van plattelandontwikkeling		
Sieds van der Schaaf (sept 2004 tot juni 2005)	Juni 2005	Ariën Baken, Tanja van Heuvelen, AVN's	Samenwerkend organisaties beheren het landschap in het ZWK. Een onderzoek naar een goede organisatiestructuur voor het multifunctionele cultuurlandschap in het Zuidelijke Westerkwartier	Inzicht in samenwerking van landschapsbeherende organisaties (enquête), voorbeelden van elders (Friesland en Gelderland) en aanbevelingen voor gebiedscontract, schouwcommissie en plattelandshuis		Bijdrage aan bewustwording over samenwerking tussen landschapsbeherende organisaties
Elna Broesder, Kim Engelhart, Thanuja Nandanpala, Bettina Pfeiffer, Nachili Kaira-Mwale	2005	Van Hall Instituut, Ariën Baken, Gerrit de Jong	Abel Tasman Kabinet, Possibilities for improvement	Inzicht in de sterke en zwakke punten van het kabinet, kansen en bedreigingen met daarop gebaseerde strategieën voor verdere ontwikkeling	Aanbevelingen voor ontwikkeling van het Abel Tasman Kabinet	Ondersteuning van ontwikkeling van het Kabinet
Jaar 2006						
* Bart Peijssel Pieter van der Wal	Juni 2006	Ariën Baken Erik Leunissen Nico Boele Mevr. De Jong (Waterschap)	Waterberging in het Zuidelijk Westerkwartier. Welke meerwaarde is er in het ZWK te behalen uit functiecombinatie met waterberging?	Inzicht in de combinatie waterberging met landbouw en natuur in ZWK	Interesse op streekdag en discussie over het onderwerp. Jaar na dato: Presentatie voor Werkgroep Kleinschalige Waterberging (provincie + waterschap) en concrete nieuwe handelingsvoorschriften voor AVN's	Bewustzijn over het verweven van waterberging met andere functies bij boeren. Het toepassen van ander slootkantbeheer voor meer bergingscapaciteit

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
* Martine van Loon	Aug 2006	K. Peters V.R. van der Duim Jifke Sol	Imago en identiteit, impuls voor een toekomst in toerisme. Onderzoek onder bezoekers en bewoners van het Zuidelijk Westerkwartier	Inzicht in het imago en de identiteit van het Zuidelijk Westerkwartier, positioneringstrategie	Herkenning van identiteit tijdens streekdag en enthousiasme over toeristische mogelijkheden	Bijdrage aan het denken over toeristische samenhang en mogelijkheden
* Adel Pall	Juni 2006	CAH Dronten Irene van Dorp Wim Brenkman	The role of Agro-tourism in rural development. Experience in het Zuidelijk Westerkwartier	Inzicht in het verschil tussen Nederland en Roemenie in plattelandsbeleid en de rol van agro-toerisme in plattelandsbeleid	Herkenning van identiteit tijdens streekdag en enthousiasme over toeristische mogelijkheden	Bijdrage aan bewustzijn door interviews en rapportage
* Sander Bon	Mei 2007	Noelle Aarts Simon Oosting	Natuurlijk Vertrouwen! Waarom boeren in het Zuidelijk Westerkwartier al dan niet doen aan agrarisch natuurbeheer	Inzicht in motieven voor agrarisch natuurbeheer		Bewustzijn door interviews en rapportage
* Wiebe Veenstra	Juli 2007	Simon Oosting	Biomassabenuutting in het Zuidelijk Westerkwartier: duurzaamheid van uitvoeringsscenario's.	Inzicht in de meest geschikte combinatie van methoden om vrijkomende biomassa op een duurzame manier te benutten.	scenario's waarmee samenwerking opgestart zou kunnen worden	Verdere bewustwording van de mogelijkheden om in de streek energie op te wekken via biomassa
* Arne Visser	Aug 2006	Marjolein van Dijk Hogeschool Windesheim	Communicatie plan en aanvullend organisatieadvies (stage ipv onderzoek)	Communicatie en aanvullend organisatieplan	Interne analyse WSI Communicatie aanbevelingen	Bijdrage in de discussie van dat jaar: wat wil de WSI zijn en hoe? Bedenker van Luciferdoosje met logo als kadootje na streekdag

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
Sietze Douma en Johan Mulder	2006	Marjolein van Dijk Hogeschool Windesheim	Haalbaarheidsonderzoek Mestplaten in het Zuidelijk Westerkwartier	Aanbevelingen voor realisatie estverzamelplaatsen. Ruige mest ten behoeve van weidevogelgebieden.		Realisatie gepland in 2009 of later
Kroese, E Moes, F Rens, F Veenstra, A Venema, E Verburg, R	2006	Van Hall Larenstein te Leeuwarden	Duurzame Energie? Een onderzoek naar de mogelijkheid tot het opstarten van een pilot project in het Zuidelijk Westerkwartier naar de opwekking van duurzame energie in een houtgestookte energie-installatie		Studie resultaat voor de studenten	
Petra Otte en Erik Teunis	Juli 2007	Van Hall Larenstein te Leeuwarden	De natte as	Lange termijn visie op de Groen Blauwe verbinding, voorstel voor overgang van perceelsbeheer naar systeembeheer. Strategische verkenning op basis referentiebeelden uit o.a. Poolse moerasgebieden voor de lange termijn	Interne analyse en vooruitblik voor SBB.	Bewustwording bij SBB intern over andere manieren van beheer

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
Jaar 2007						
Gerrit Jan Oolman	Juni 2008	Simon Oosting Ariën Baken Nico Boele Johannes van der Veen Fokke Dijkstra	Melken in 2015. Een onderzoek naar de strategieën die melkveehouders in het Zuidelijk Westerkwartier volgen om ook in 2015 boer te kunnen blijven	Inzicht in de strategieën die melkveehouders in het ZWK hanteren en dat strategieën niet afhankelijk zijn van bedrijfsomvang maar wel van het hebben van een opvolger en een relatie hebben met in het verleden gevolgde strategie	Interne analyse en vooruitblik voor SBB.	Bijdrage aan bewustzijn keuze voor ontwikkelings strategieën en over de toekomst van de melkveehouder in het ZWK
Loes Beckers	Nov 2007	Simon Oosting	Sociaal-maatschappelijke waarden en haalbaarheid van een Multi-functioneel bedrijf in het Zuidelijk Westerkwartier	Scenario's voor functiecombinaties voor een concreet multifunctioneel bedrijf en inzicht in wat verschillende groepen bezoekers wensen		Bijdrage aan denken over een nieuw bedrijf door scenario's.
Jaar 2008						
Jos Abma, Annemarie van Diepen Rosanne van Dijk Annemarie ten Hoopen Irene de Jong Marjanneke Vijge	Juni 2008	Lijbert Bussaard Nico Boele Jifke Sol	Natuur en plezier in het Westerkwartier. De mogelijkheden voor boeren om financieel voordeel te behalen uit natuur- en landschapsontwikkeling en -recreatie binnen de kansen die de EHS biedt	Inzicht en concrete aanbevelingen over kansen binnen de EHS op gebied van natuurontwikkeling en recreatie & toerisme. Daarnaast aanbevelingen voor samenwerking in de WSI	Persaandacht voor de presentatie van de resultaten in Lutjegast en instemming onder aanwezigen met de conclusies	Bewustzijn over de kansen die de EHS de boer biedt. Positievere kijk op verbreding richting recreatie. Vele concrete aanbevelingen op het gebied van toerisme en samenwerking in de WSI

student	datum	begeleider	titel	resultaat	uitkomst	werking
Piet Andela Joop Ybema	Juni 2008	Ariën Baken Henk Stegink Nico Boele Renee Oosterhuis	Natuurbeheer in het Zuidelijk Westerkwartier	In kaart brengen van knelpunten in het natuurbeheer van de EHS. Aanbeveling om natuurbeheer gezamenlijk op regionaal niveau aan te pakken voor een gebied in samenhang		Bijdrage aan bewustwording over de beperking van natuurdoeltypen en de voordelen van een samenhangend beheer met alle organisaties samen.

Eind 2008/ begin 2009 begonnen/bezig:

Annemarie ten Hoopen		Karen Eilers Simon Oosting	The development of the landscape of two regions in Het Westerkwartier: Humsterland and Lutjegast			
Annemarie van Diepen		Simon Oosting	Zorglandbouw			
Remon ter Harmsel		Simon Oosting Nico Boele Leon Luiten	Grote modderkruiper			
Sander Zonderland en Pieter Sijens	Febr. 2009	Ariën Baken en Tanja van Heuvelen	Ideeënboek voor de ontwikkeling van het gebied Trimunt en omstreken	Schets van ontwikkelings- mogelijkheden van het gebied Trimunt e.o.	Aanbeveling voor oprichten van publiek-private werkgroep voor vervolg en concrete stappen	

Bijlage 2 Meerjaren vraagarticulatie thematisch

Vervolg vragen in 2004. Voor het jaar 2005

Opgepakt

boeren

Hoe kan grootschalige landbouw samengaan met kleinschalige en verbrede landbouw, in een gebied dat gekenmerkt wordt door kleine kavels en cultuurhistorische landschapselementen? Wat zijn de kansen en de randvoorwaarden, op ondernemers-, gebieds-, en beleidsniveau?

2007, in gewijzigde vorm: Oolman

Initiatieven en mogelijkheden wat betreft streekproducten en biologische landbouw?

Initiatieven en mogelijkheden wat betreft zorglandbouw?

Mogelijkheden tot verbreding van gebieden en bedrijven met waterbeheer?

2006: Peijssel & van der Wal

landschap

Welke publiek-private financieringsconstructies zijn denkbaar en mogelijk

Deels al beantwoord 2004: (Hermse 2004)

Welke vormen van toerisme zijn mogelijk en wenselijk in het Zuidelijk Westerkwartier? Wat is de identiteit van het ZWK? Wat kan gedaan worden met de cultuurhistorische waarden van het gebied? Hoe kan het één en ander vermarkt worden?

2006: Martine van Loon

leefbaarheid

Welke vormen van samenwerking zijn wenselijk en mogelijk en hoe en in welke vorm (bijvoorbeeld een plattelandshuis of een ZWK platform) wordt de samenwerking gerealiseerd. Wat zijn leerzame voorbeelden van buiten het gebied?

Deels al beantwoord in 2004: (Buijtsels, Hermse, Bakker, Oppedijk van Veen) in 2006 in gewijzigde vorm: Visser

Is het mogelijk om bestuursmodellen in de praktijk te brengen die betrokkenheid stimuleren? Het Zuidelijk Westerkwartier als voorbeeld van bestuurlijke vernieuwing?

2005 in gewijzigde vorm: Keizer

Vervolg vragen in 2005. Voor het jaar 2006

Opgepakt

boeren

Zoeken naar geschikte locaties en situaties voor het concretiseren van pilotprojecten verbranden, vergisten en of composteren

2006 Veenstra
2006 Kroese et al

Water in ZWK voor landbouw, natuur, recreatie en burgers

2006: Peijssel & van der Wal

Weidevogels – behoud van in combinatie met landbouw!

Verbrede en natuurgerichte landbouw

2006 in gewijzigde vorm: Bon

landschap

Toekomst houtsingels: natuur, landschap, energieproductie en landbouw

2005 Sieds van der Schaaf
2007 Otte & Teunis
2008 in gewijzigde vorm: Abma et al.
2008 in gewijzigde vorm Andela & Ybema

Maken van een toeristische kaart voor het ZWK

Gemeenten
Streekdag 2006

Samenstellen van een compleet "toeristisch product" in het ZWK (= combinatie van verblijfsmogelijkheid, diversiteit aan mogelijke activiteiten, voorzieningen e.d.)

Toerisme vanuit Australie 2006 Abel Tasman

Engelstalig onderzoek Broesder et al 2005

Evaluatie en vervolgstappen van: rapport vrijkomende agrarische bebouwing

Buurderij .....ontwikkeling pilot project

2007 in gewijzigde vorm: Beckers

---

leefbaarheid

Waar (op welke onderzoeksgebieden) is samenhang te organiseren (integrale aanpak)?

Inventariseren, behouden en functioneel maken van cultuurhistorie in het ZWK ten behoeve van recreatie en leefbaarheid	Engelstalig onderzoek Broesder et al 2005
--	---

Inspelen op het ILG
Innovatie door nieuwe allianties

figuur 4. meerjarige thematische lijnen

